

İSLÂM'IN SANATA VE MİMÂRİYE BAKIŞI

Doç.Dr.Nusret ÇAM

Günümüz Türkiye'sinde yan yana getirmekte oldukça güçlüklerle karşılaşılacak kavramlardan bir tanesi de "İslâm" ile "sanat"tır. Hem dindar sâde vatandaşın, hem de aydınlarımızın, bu iki kelimeyi birarada düşünmekte bir hayli zorlandığını görmekteyiz. "Sanat"la "İslâm" kelimelerini birarada kullandığınızda, birincilerin de ikincilerin de aklına hemen ya resim ve heykel, ya da modern sahne sanatları gelmekte ve bunların İslâm'la bağdaşmayacağını söylemektedirler. Halbuki sanat, yalnızca bunlardan ibâret olmadığı gibi, bu iki kavramın niçin bağdaşmadığı konusunda da doyurucu cevap almak mümkün değildir.

Aynı soru, ebru, tezhip, minyatür, hat, cilt, çini, sahneyle ilgili olmayan klasik sanatlar dikkate alarak sorulduğunda da fazla tatmin edici bir cevap alınacağı sanılmamalıdır. Zira bunlar hakkında fazla bilgileri yoktur. Konu mimarlık olunca, durum biraz değişmekte ve cemiyetimizin hemen her kesimi Selimiye, Süleymâniye, Sultanahmet gibi câmilerle Mimar Sinan'dan hayranlıkla bahsetmekte, fakat bunların büyüklüğünün hangi özelliklerinden kaynaklandığı sorusu yine de cevapsız kalmaktadır.

Daha da kötüsü, bugün ülkemizin hemen hemen her kesiminde büyük bir "estetik erozyon" ve "tarihi tahrip" hâdisesi yaşanmaktadır. Çirkin binalar, estetikten mahrum câmiler, mavîye veya yeşile boyanarak aslı güzelliklerini kaybetmiş mihraplar, yurt dışına kaçırılan yazma eserler, bir kenara atılmış nâdide hat levhaları, bir köşede çürümeye terk edilmiş Selçuklu veya Osmanlı sinileri, kırılmış mezar taşları, tarihten ve sanattan kopukluğumuzun ifâdesi değil midir? Dindar veya muhafazakâr olduğunu söyleyen zenginlerimizden kaç tanesi bugün hat, ebru, tezhip gibi klâsik İslâm sanat eserlerinin koleksiyonunu yapmaktadır? Hattâ bunların bugün İstanbul'da hemen hemen

Osmanlılar zamanındaki kadar başarıyla icra edildiğini, en iyi müşterilerinin ise Japon, Amerikan, Arap ve Avrupalı zenginlerin olduğunu kaç kişi bilmektedir?

Sanatın ve İslâmın ne olduğu sorusuna yeterli cevap verilememesi ve bunların kesişme noktalarının tesbit edilememesi sebebiyle bugün İslâm sanatı ya çok özel bazı alanlara sıkışıp kalmış, ya da müzelik bir hâdise olarak düşünülür olmuştur. Günümüzde "İslâm sanatı" adına ortaya konulan eserlerin ise henüz istenilen seviyeye gelemediği görülmekte, fakat büyük istikbal vaatmektedir. İşte bu sebeple İslâm'da sanatın yeri ve mâhiyeti konusu, kendiliğinden önem kazanmaktadır.

*
* *

İslâm'ın sanata, tasvire ve mimarlığa bakışı gibi konular, hem müslüman, hem de yabancı araştırmacılar tarafından epeyce işlenmiş olmakla birlikte¹, tartışmaya açık bazı konuların, gelişen İslâmî araştırmaların ve sanat tarihi incelemelerinin ışığı altında yeniden incelenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. İslâmın sanat hakkındaki görüşlerini dile getirmeden önce, "sanat" kelimesinden neyin anlaşılması gerektiğine kısaca temas etmekte yarar vardır.

Arapça "sana'a" fiilinden türeyen sanat, çeşitli ansiklopedilerde değişik şekillerde tarif edilmekle birlikte onun "insanları, gördükleri, işittikleri, his ve tasavvur ettikleri olayları ve güzellikleri, insanlarda estetik bir heyecan uyandıracak tarzda ifâde etmesi" olayı olarak da görülebilir. Bu tariften de anlaşılacağı üzere, bir çalışmanın sanat eseri olabilmesi için, "insan elinden çıkmış olması, güzel olması ve orijinal olması"

1. İslâmın sanat, tasvir ve estetikle ilgili yönünü inceleyen kitap ve makaleleri bibliyografya kısmında vereceğiz.

gibi şartları hâiz olması gerekmektedir. Bu sebeple, insan elinden çıkmayan nefis bir dağ manzarası, şelale, peribaeaları vs. güzel olmakla birlikte sanat eseri sayılmazlar, çünkü insan elinin mahsulü değildir. Yine aynı şekilde, bir insan tarafından yapılmış olsalar bile, insanda estetik hayranlık uyandırmayan basit bir masa, rahle veya tabak da sanat eseri sayılmazlar. Ancak, bunlar, işinin ustası kimseler tarafından çok ince bir şekilde yapıp tezyin edilirse, daha doğrusu görenlerde güzellik etkisi uyandırırsa o zaman sanat eseri sıfatı kazanırlar.

Şimdi burada karşımıza, "güzel nedir", "güzelliğin ölçüsü nedir", "hangi şey güzeldir, hangi şey çirkindir" gibi sorular çıkmaktadır. Estetiğin sâhasına giren bu konudaki tartışmalar yaklaşık 2500 yıldan beri bir sonuca ulaştırılmamış ve "güzel" in tam bir tarifi yapılamamış, hatta bu konuda çeşitli estetik doktrinler bile meydana gelmiştir. Bu tarifler ve tartışmalar bu yazının konusu değildir. Fakat hemen şunu söyleyelim ki, "güzel, faydalı olandır" şeklindeki tarifler artık gerilerde kalmış bulunmaktadır. Yine bu arada, estetikçilerin "güzel" i tarif edememelerinin, bu konuda ihtilafa düşmüş olmalarının, "güzel" in mevcut olmadığı anlamına gelmediğini de işaret etmek icap eder. Aşk, sevgi, hüznün, acı, keder gibi insanın en tabii hislerinin hangisi tarif edilebilmiştir ki, güzellik de tarif edilebilir! Çünkü o, kolayca tarif edilebilecek maddi bir olay değildir. O halde kişiden kişiye, toplumdaki topluma, mekândan mekâna ve zamandan zamana değişse de ortada "güzel" diye hakikatin olduğu muhakkaktır. Bu izafilik durumu, "güzellik" kavramına fazla zarar getirmeyip ona zenginlik de kazandırmaktadır. Bundan da anlaşılacağı üzere, o, bütün manevî olaylar gibi ferdi, derunî ve ulvî bir olay olup, idrak kaabiliyetine göre kişiden kişiye değişir.

Sanatın ve güzelliğin tariflerini bu şekilde yaptıktan sonra, İslâm'ın bu konulardaki tutumuna geçebiliriz. Fakat bu konuya doğrudan doğruya girmeden önce, sanat ve güzellik duygusunun insan ve toplum hayatındaki yerini de sağlam bir şekilde belirlemek gerekmektedir.

a) İnsanda güzellik ve sanat duygusunun fıtriliği:

İnsanı en iyi tanımının herhalde en iyi metodlarından birisi de ona iyi gözlemci sıfatıyla bakmak, hareketlerini kontrol etmektir. Ona böyle bir nazarla baktığımızda insanın, biri maddî, diğeri ruhî olmak üzere iki dünyasının bulunduğunu ve bütün faaliyetlerinin bu iki yönde cereyan ettiğini müşâhede ederiz. Sanat insanın bu ikinci yönünü teşkil eden unsurlardan birisidir.

İnsanı tam olarak tanımak için tutulması gereken yollardan bir tanesi, davranışlarını, henüz dinî ve sosyal baskılardan âzade, en samimi bir şekilde dile getiren 3-5 yaşındaki çocukların faaliyetlerini gözlemek olmalıdır. Çünkü bu çağdaki çocuklar, doğuştan sahip oldukları içgüdülerini, me-

lekelerini ve kaabiliyetlerini, içlerinden geldiği gibi hareket ederek, en saf şekilde sergilerler. Bu davranışlar, onlar için hem bir oyun, hem de yetişkinlik çağlarındaki faaliyetleri için bir alıştırma ve hazırlıktır. Bu konudaki bazı tesbitlerimizi genelleştirerek söylemek gerekirse, hiçbir insan yoktur ki, o günkü imkânları ve kaabiliyeti çerçevesinde çocukluğunda sanat faaliyetleri diyebileceğimiz faaliyette bulunmamış olsun. Bir kimse, dinî ve sosyal baskıların henüz teşekkül etmediği o çağlarında mutlaka şarkı söylemiş, resim yapmış, bir müzik eşliğinde oynamış, çamurdan bir hayvan figürü yapmış, ev bina etmiştir. İşte insanın bu gibi faaliyetleri, onda güzellik ve sanat duygusunun fıtrî olduğunun güzel bir işaretidir. İnsanlar, çocukluklarının ortaya koydukları bu faaliyetlerini ileriki yaşlarında ya çeşitli sebeplerle terkeder, köreltir, bastırırlar ve sanatın en alt faaliyeti demek olan dinleyici seyirci olarak devam ettirirler, ya da geliştirerek sanatkâr olurlar.

Bir kimsenin elbiselik bir kumaş veya kravat alırken bile mağaza mağaza dolaşması, insanda doğuştan mevcut olan bu güzellik duygusunun eseridir. Eğer insanda böyle bir güzellik duygusu bulunmasaydı, elbiselerin yalnızca sağlamlığına, soğuk veya sıcak karşı dayanıklılığına bakılacak, yemeklerin göze değil, yalnızca damağa hitap etmesi yetecek, binaların sağlam ve kullanışlı olması kâfi gelecek, arabalar, elbiseler çeşit çeşit modellerde yapılmayacaktı. İşte bu gibi örnekler, güzellik duygusunun insanda doğuştan mevcut olduğunun başka işaretleridir.

Çevremizde yapacağımız başka bir gözlemi ve meşhur bazı sanatkârların saralı veya akıl hastası olduğunu² dikkate aldığımızda, insandaki bu güzellik ve sanat duygusunun faaliyete geçmesi hâdisesinin, kavrama kaabiliyeti idiot ve debil derecesinde olan kimseler haricinde zekâ ve ruh sağlığı ile de pek ilgili olmadığı anlaşılabilecektir. Hatta böyle kimselerin eğitiminde Osmanlılar zamanında olduğu gibi, müzik ve resimden son zamanlarda tekrar istifade edilmeye başlandığı hemen hemen herkesin malûmudur. Demek oluyor ki, her insanda az veya çok şu veya bu şekilde sanata karşı bir yatkınlık mevcut olup, kişi bunu geliştirerek sanat merdivenindeki yerini alır. Bu merdivenin ilk basamağı, seyirci veya dinleyicilik, amatörce yapılan çalışmalar olduğu halde, en üst basamağı Sinan'ların, İtrî'lerin, Yahya Kemâl'lerin, Levnî'lerin, Bihzad'ların, Şeyh Hamidullah'ların bulunduğu noktadır.

Bu tesbitlerimizden de anlaşılacağı üzere **insan, yalnızca düşünen, üreten, inanan bir varlık değil, aynı zamanda sanat eseri meydana getiren bir varlıktır.** Tarihe baktığımız zaman, en ilkelinden en gelişmişine kadar yeryüzündeki bütün insan topluluklarının sanatta meşgul oldukları, sanat eseri meydana getirdikleri görülecektir. Hatta sanat eseri meydana getirmemiş bir din ve topluluk yoktur. Arkeolojik ve antropolojik

2. Frete, Jean, **Delilik** (çev. H. Vehbi Eralp), İstanbul, 1946, s. 103-107.

araştırmalar, bu durumun, tarihin herhangi bir zaman diliminde değil, fakat dünya kurulduktan beri böyle olduğunu ortaya koymaktadır. O halde sanat, ferdi plânda fitrî, tarihî ve sosyolojik anlamda evrensel bir hâdisedir. Hatta onun evrensel bir hâdise olması da her insanda fitrî olmasının bir neticesi ve tezâhürüdür. Diğer taraftan, bir kültürün ürünü olarak ortaya çıkan bir sanat eserinin, mesela bir çininin veya minyatürün, çok değişik başka kültürlerin insanları tarafından rahatlıkla beğenilip satın alınabilmesi, bir hristiyanın Sultanahmet Câmii karşısında hayranlığını gizleyememesi gerçeği de bu sanat duygusunun evrenselliğinin başka bir delilidir.

b) Kur'an ve Hadislerin ışığı altında güzellik duygusunun fitriliği:

Kur'an-ı Kerim'de güzel sanatlarla doğrudan doğruya ilgili bir âyet mevcut değildir. Bununla birlikte, diğer bâzı âyetlerin ışığı altında O'nun güzel sanatlara nasıl baktığını tayin etmek mümkündür. Bunun için önce "insan"ın ne olduğunu bilmek gerekir.

Kur'an-ı Kerim'e göre Allah, insanı yeryüzünde kendisinin halifesi olarak en güzel ve en akıllı şekilde yaratmıştır. Mesela Yüce Allah, Tin Suresi 4. ve 5. âyetlerinde:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۝ ذُرِّيَّةً أَسْفَلَ سَافِلِينَ ۝

Muhakkak ki biz insanı en güzel şekilde yarattık, sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik" demektedir; Teğâbun Suresi 3. âyette de:

خَالَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْحَيِّ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ ۝ وَاللَّهُ الْمُبْدِئُ

"Size sûret verip, sûretinizi en güzel şekilde yaratmıştır, dönüş O'nadır" diye buyurmaktadır. Mealini verdiğimiz birinci âyetteki "insanın en güzel şekilde yaratılma"sından maksat, insanın mükemmel şekilde yaratıldığı denilebilirse de, ikinci âyetteki "sûretinizi en güzel şekilde yaratmıştır" şeklindeki bir ifâde, bunun, yüz ve endam güzelliğini de içerisine aldığını göstermektedir.

İnsanın en güzel biçimde yaratılması, aynı zamanda onun güzellikleri kavrama, bunlardan zevk alma ve estetik değeri olan eserler yapma kabiliyetini hâiz olduğunun da bir ifâdesidir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'deki bâzı âyetler insanı düşünmeye dâvet ederken, bâzı âyetler de üstün belağati ve tasvirlerindeki güzelliğiyle doğrudan doğruya insanın estetik yönüne hitap etmektedir.

İnsanın fizikî ve aklî bakımından en üstün varlık olarak yaratılması, Yeryüzü'nde karşılaşacağı i'tikadî, ahlâkî, fizikî ve beşerî problemleri çözüp hayatını iyi şekilde devam ettirebilmesi, en güzel şekilde yaratılmış olması da Dünya güzelliklerinden zevk alabilmesi içindir. Hakikaten de Dünya nimetleri yalnız iyi değil, aynı zamanda güzeldir. Mesela Güneş, Dünyamızı aydınlattığı, ısıttığı, ham meyveleri olgunlaştırdığı için yalnızca iyi olmayıp,

bilhassa doğuşu ve batışındaki haşmeti ile de güzeldir. Aynı şekilde ağaçlar, insanın ihtiyaç duyduğu meyveyi, odunu, keresteyi verdiği için iyi, insan ruhunda bıraktığı hoş etki ile de güzeldir. Bu örnekleri, kuşlar, bulutlar vs. için de çoğaltabiliriz. Nitekim birçok âyette bu konu çeşitli şekillerde dile getirilmiştir.

وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ
مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ
خَضِرًا نَخِيضًا مِنْهُ حَبًّا مَاتَرًا كَمَا وَاعَدْنَا لَكُمُ الْخَلْقَ مِنْ قَبْلُ وَفَعَلْنَا
دَآئِبَةً ۝ وَجَنَاتٍ مِمَّا عَنَّا بَابٌ وَالزُّيُونُ وَالرَّيْحَانُ مَشْبَعًا
وَعِشْرِينَ مَثَابًا لِنُظَرَ ۝ وَإِلَى الْمَرْجِ إِذَا انْتَرَوْا ۝ وَإِنْ يَنْزِيلُ الْغَمَامِ
لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ۝

"Ondan yeşillikler çıkardık. Ondan yığın yığın taneler, hurmaların tomurcuklarından sarkan salkımlar, birbirine hem benzeyen, hem benzemeyen üzümlerden, zeytinden ve nardan bahçeler yapıp çıkarıyoruz. Meyvesine, bir meyve verdikleri zaman, bir de olgunlaştıkları zaman bakın" (En'am, 99).

وَالْأَنْعَامَ خَلَقْنَا لَكُمْ فِيهَا نِفَاعٌ وَمِنْهَا رِزْقٌ لَّكُمْ ۝ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ يُرْجَوْنَ وَحِينَ يُنْزَعُونَ ۝

"Hayvanları da O yaratmıştır: Onlarda sizi ısıtacak şeyler ve birçok faydalar vardır. Onların etlerinden yersiniz; akşamleyin getirip sabahleyin salarken onlarda sizin için bir zevk (güzellik) vardır" (Nahl, 5-6).

Bu âyetlerden de anlaşılacağı üzere, Dünya nimetleri yalnızca iyi ve faydalı değil, aynı zamanda güzeldir. Diğer taraftan, Cenab-ı Hakk'ın yarattığı en güzel şey ise bu dünyadaki sâlih amel işleyenlere vaad edilmiş olan Cennet'tir. Eğer insanın bu güzellik ve güzelliği kavrama yönü bulunmasaydı, Cennet'in "altlarında ırmaklar akan köşkleri"nden veya oradaki hurilerin, insanın hayal gücünün dahi erişemediği güzelliklerinden bahsedilmeyecekti.

Aslında, Allah'ın insanı "güzel" surette yaratması gâyet tabiidir. Çünkü, Yaratıcı'nın kendisi "Cemâl" (Güzel) sıfatını taşımaktadır. Bir âyete göre:

اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ "Yaratanların en güzeli Allah'tır" (Mu'minun, 14).

Yine başka âyetlerden (Hicr, 29; Secde, 9; Sad, 72) öğrendiğimize göre,

وَنَحْنُ خَيْرُ مِمَّنْ دُونِی "Allah, O'na (Âdem'e, İnsana) kendi ruhundan üflemiştir".

İşte insanın güzel ve güzelliğe karşı meyyal olması, güzel eserler ortaya koyabilmesi gerçeği,

bu âyetle belirtilen yaratma hâdisesine dayanmaktadır. Hatta insanın "ahsen-i takvim" olmasının sırrı da burada yatmaktadır. Hz.Dâvud'un sesini en güzel kılan, Hz.Yusuf'u ve Hz. Muhammed'i insanların en güzel yapan iksir, işte budur.Buna mukâbil, böyle bir yaratılma imtiyazından mahrun bulunan "eşek en çirkin sese sahiptir" (Lukman, 19).

Diğer taraftan, Kur'an-ı Kerim'deki birçok âyet, bu "âyetler" (işâretler) karşısında Müslümanların düşünüp ibret almasını ve bu güzelliklerden istifade etmesini istemektedir. Bunlardan bir tanesi de Âraf/31-32. âyetleri olup şöyledir:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْذُرُوا مَالَكُمْ بَيْنَ يَدَيْكُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَذَلِكُمْ يَذُرُّكُمْ وَلَا تَسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ۝ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ

"(Ey âdemoğulları), mescide süslü elbiselerinizi giyiniz, yeyiniz, içiniz, fakat israf etmeyiniz. Çünkü Allah müsrifleri sevmez. De ki, Allah, kulları için çıkardığı zineti, temiz ve hoş rızıkları kim haram etmiş?"

Görüldüğü gibi, bu âyetlerden birincisinde mescide giderken zinetlerin takılması (yani tefsircilere göre güzel koku sürülmesi, temiz ve güzel elbiseler giyilmesi) istenilmiş, ardından da gayet cömert bir ifâdeyle de "yeyiniz, içiniz" diye insanlara Dünya nimetlerinden istifade edilmesi söylenmiştir. İkinci âyetle ise güzel zinetleri, hoş ve temiz rızıkları Allah yasaklamadığı halde yasaklayanlar veya yasaklayacak olanlar azarlanmıştır. Zaten başka bir âyetle (Kasas-77) de:

"Ve Dünyadan da nasibini unutma" denilmek suretiyle yukarıdaki âyet te'yit edilmektedir.

Dünya nimetlerinden faydalanılması gerekliliği, Peygamberimiz tarafından da sık sık vurgulanmıştır. Mesela, Nesâi'de (Zinet, 54) ve Ebu Dâvud'da (Libas, 14) yeralan bir hadiste, zengin olduğu halde, çirkin ve değersiz bir elbise giymiş olarak huzura gelen bir kişiye Peygamberimiz:

"Allah mal vermişse, Allah'ın kerameti senin üzerinde görünsün" demiştir.

Tirmizi'nin (Edeb, 41) rivâyet ettiği bir hadis ise şöyledir:

"Allah, temizdir, temizliği sever, güzeldir, güzelliği sever, merhametlidir, merhameti sever, cömerttir, cömertliği sever. Saçınız varsa, temiz tutunuz; Yahudilere benzemeyiniz".

Müslim'de şöyle bir hadis bulunmaktadır.³

عن النبي قال: "لا يدخل الجنة من كان في قلبه مثقال ذرة من كبر" قال رجل: إن الرجل يحب أن يكون ثوبه حسنا وتعلمه حسنة قال: "إن الله جميل يحب الجمال. الكبر بطر الحق و غمط الناس".

"(Bir gün) Peygamber, "Kalbinde zerre kadar kibir bulunan kimse Cennet'e giremez" dedi.

Bunun üzerine (Sahâbeden) birisi:

"Fakat elbisesinin ve ayakkabısının güzel olmasını isterse?" diye sorduğunda, Nebi:

"Allah güzeldir ve güzeli sever, (halbuki) kibir hakkı uzaklaştıran ve insanları hakir gösteren şeydir cevabını vermiştir."

Bu hadislerden de anlaşılıyor ki, İslâm dini, estetiğe büyük önem vermekte ve bu estetiğin kaynağını doğrudan doğruya Allah'a (c.c) dayandırmaktadır. Bu sebeple peygamberimiz hayatının her safhasında güzelliği arıyor, insanların giyiminde vs. bunlara dikkat etmesini tavsiye ediyordu. Mesela bunlardan bir tanesi şöyledir: "O, bir gün cenaze merasimine gitti ve mezarın içinde hafif bir kazılış hatası görerek bunun derhal düzeltilmesini emretti. Birisi O'na bunun ölüyü rahatsız mı edeceğini sordu. Peygamberimiz de: "Aslında böyle şeyler ölüyü ne sıkar, ne de ona rahatlık verir, fakat bu, sağ olanların gözlerine güzel görünmek içindir" diye buyurdu.⁴ Peygamberimiz yalnız böyle demekle kalmayıp çevresindeki güzellikler karşısında sık sık duygularını dile getiriyordu. Mesela bir defasında aşılı bir fidanı tutup öperek "keşke ben de senin gibi aşılı bir ağaç olsaydım" demiş⁵, genç hanımı Hz. Aişe'ye de "ya Hümeysra" (pembe yanaklı) diye iltifatta bulunmuştur. Yine Peygamberimiz, bir defasında Habeşistan'dan gelen ve Medine'deki Mescid'in avlusunda mızraklarıyla gösteri yapan bir grup Habeşliyi Hz.Aişe ile birlikte seyretmiş⁶, bayramlarda⁷ ve düğünlerde⁸ çalgı çalınmasını istemiştir⁹. Tabii bu düğünlerin, İslâmın koyduğu yasakları ihlal etmeyen bir biçimde yapıldığına hiç şüphe yoktur.

Başta Buhârî ve Müslim'de olmak üzere belibaşlı bütün hadis kitaplarında bulunan bir hadis ise şöyledir: "Resulullah (S.A.V.) bir defa Ebu Musa el-Eş'ari'nin okuduğu Kur'an'ı dinledi ve ona 'Ey Ebu Musa, sana Dâvud'a verilen mizmarlardan bir mizmar verilmiştir' dedi"¹⁰ Peygamberimizin Kur'an-ı Kerim'in güzel ve insanda tesir uyandıracak şekilde okunması için söylediği

3. Müslim, Kitabul-İman, I/93, hadis 147.

4. İbn Sad, I/1, s. 91'den nakleden Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, İstanbul, 1969, s. 60.

5. Muhammed Kutup, *İslâm Düşüncesinde Sanat*, (Çev. Akif Nuri), İstanbul, 1979, s.74.

6. Buhârî, 8:69; 13:2; 56:79.

7. Buhârî, 13:2; 56:81.

8. Buhârî, 67:28.

9. Geniş bilgi için bak: Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, II, 63; Yusuf el-Kardavi, *İslâm'da Helal ve Haram*, (çev. Mustafa Varlı), Ankara, 1970, s. 314-322; Uludağ, Süleyman, *İslâm Açısından Müsiki ve Semâ*, İstanbul, 1976, 59-83.

10. Uludağ, a.g.e., s. 105.

daha pekçok söz olup Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettiği bir tanesi şöyledir: "Kur'an-ı seslerinle süsleyiniz"¹¹ Yine Peygamber Efendimiz, sesinin güzelliğiyle müezzinlerin piri olan Bilal-ı Habeşî'nin okuduğu ezandan daha çok etkilenir ve ezanı genellikle onun okumasını isteyerek "Ya Bilal, kalk bizi ferahlandır" derdi. Hz. Muhammed'in (A.S.) "Ya Bilal, kalk da ezan oku" demeyip, rakik bir kalbin eseri olan "kalk bizi ferahlandır" ifâdesini kullanması, O'nun başka bir inceliğini göstermektedir. İşte Peygamberimiz, güzellikler karşısında böyle rakik bir kalbe sahipti. Zaten Kur'an-ı Kerim'in istediği Müslüman modeli de budur. Şu âyet-i kerime bu gerçeği ortaya koymaktadır: "Muhakkak ki gerçek Mü'minler, ancak, Allah'ın ismi zikredildiği zaman, kalpleri titreyen kimselerdir" (Enfal-8)

Bütün bu âyet ve hadislerden anlaşıldığına göre, İslâm dini, insanın estetik bir dünyasının da bulunduğunu kabul etmektedir. Öyle anlaşıyor ki, insanın bu yönü, onun en az dinî, ahlâkî ve beşerî yönü kadar önemlidir. İslâm, insanın diğer yönlerinin olduğu kadar, bu yönünün de geliştirilip olgunlaşmasını istemiştir. İnsanın estetiğe karşı böyle istidadı olmasaydı, Kur'an-ı Kerim'in, o eşsiz belâğatine ve şiir güzelliğine gerek olmayacak, Cennet ise bol yiyeceklerden, rahat fizikî şartlardan ibâret bir mekân olarak takdim edilecekti. Halbuki Kur'an-ı Kerim'de Cennet'in estetik cephesi, onun iyi ve faydalı olma özelliklerinden daha ön plânda takdim edilmiştir. Hatta Cennet, insanın tamamıyla estetik yönüne hitap etmektedir. Oradaki meyveler insana gıda sağlamak, onun vücudunu geliştirmek, köşkler Cennet'teki insanı soğuk ve sıcaktan korumak, huriler ise insan neslini çoğaltmak gibi maddî fayda sağlamak için değildir. Fakat bu özellik, şimdiye kadar din bilginlerimizin dikkatini pek çekmemiştir. Keza, Cehennem sâdece kötü değil, aynı zamanda çirkindir de.

c) İslâm'ın beşerî arzulara ve kaabiliyetlere bakışı:

İslâm dininin sanata bakışını anlamak için, onun insana bakışını da incelemek gerekmektedir. Aksi takdirde konuyu yeterince anlamak zorlaşabilir. "İnsanın ne olduğu" konusu, bütün düşünen insanların olduğu kadar, yeryüzündeki bütün dinlerin ve doktrinlerin de problemi olmuştur. Hatta diyebiliriz ki, onların ayrılığının temeli, bu soruya verilen cevapta yatmaktadır. Eğer insanı bütün dinler ve doktrinler faraza yalnızca maddî, ya da manevî varlık olarak kabul etmiş olsalardı, herhalde aralarında pek büyük farklılık olmayacaktı. Her felsefî düşüncenin, insana kendi noktai nazarından bakmış olmasının izleri, kendisini sanatta da göstermektedir.

Konuya bu açıdan baktığımızda, İslâm dininin, insanı maddî ve manevî yönünü hep birlikte ele aldığını görürüz. Manevî varlık olarak insan, "iyi" "güzel" ve "doğru"nun peşindedir. Düşünmek, fikir üretmek ve problem çözmek onun aklı yönünü meydana getirir ve "doğru"yu bulmak gay-

retinin bir tezâhürü olup bundan ilim doğar. İnsanın yine manevî dünyasının parçası olan "iyi" ise onun dinî ve ahlâkî inanç ve davranışlarının bütünü teşkil eder ki, din ve hukukun alanıdır. Manevî dünyamızın ayrılmaz bir parçası olan "güzellik"ten ise sanat, estetik ve sanat tarihi doğmuştur.

Sanat ve güzellik insanda bu kadar köklü bir duygu olduğuna göre, İslâm'ın bunu reddetmesi tabii ki mümkün değildir. Zira dinimizin, insanı bütün zaaf ve kaabiliyetleri ile değerlendirdiği ve insanın birtakım temayüllerini gözardı etmediği herkesin malûmudur. Çünkü, diğer birçok dinin aksine, İslâm'da dinî emir ve yasakları koyup tanzim eden (Şâri), dinin kurucusu bir insan, ya da ruhban sınıfı olmayıp, insanı bizzat yaratan Allah'tır. Allah ise, yarattığı insanın neye karşı meyyal olduğunu, hangi ihtiyaçlarının, ne gibi kaabiliyetlerinin bulunduğunu bilip hüküm verendir. Bu sebeplerdir ki, evlenme gibi çok tabii bir ihtiyacı, bazı dinler yasakladığı halde İslâm yasaklamaz. O halde güzelliğe ve güzel eserler yapmaya karşı meyli bulunan bir varlığın bundan menedilmesi de Allah'ın adâlet ve çömertliğine yakışmaz. Zâten Kur'an-ı Kerim ve hadislerde insanın doğuştan sahip olduğu yemek, içmek, uyumak, evlenmek, öğrenmek vb. şeylerde olduğu üzere, güzelliklerden zevk alması, veya bu güzellikleri, sesle, renkle, çizgiyle, sözle, hareketle veya çeşitli malzemelerle ifâde etmek hâdisesi olan sanat hakkında da böyle bir menfî hüküm mevcut değildir. Böylece İslâm dininin, insanı bu konuda da çok iyi ve doğru şekilde kavradığı görülmektedir.

Fitrî arzuların ve kuvvetlerin en suflisi gibi gözükene, fakat insanın en tabii yönlerinden birini teşkil eden cinsî arzusunun tezâhüründe görüleceği üzere, insandaki bütün arzularla pratik fayda, haz ve bunları kötüye kullanma istidadı hep birlikte mevcuttur. Bu sebeple dinimiz, ruhbanların yaptığı üzere onu tümüyle yasaklayarak insan tabiatına ters hareket etmediği gibi, bazı felsefî akımların yaptığı üzere tamamıyla başıboş bırakmak suretiyle hem insanın, hem de cemiyetin ruhî ve fizikî sağlığını tehlikeye atmaz. Kanâatimizce, bu örnekte olduğu gibi, İslâm dininin sanatta meşgul olmayı yasakladığını değil, fakat onun birtakım kuralları içinde icra edilmesinin gerekliliğine işâret ettiğini söylemek daha gerçekçi olur.

d) Tasvir meselesi:

İslâm'la sanatın bağdaştırılmasında güçlük çekilmesindeki problemlerden bir tanesi de "tasvir" veya "sûret" isimleriyle bilinen resim ve heykelin bilhassa İslâm öncesi devirlerde putperestlik amacıyla kullanılmış olmasıdır. Gerçekten de, günümüzde sanat deyince pekçok kimsenin aklına ilk gelen şeylerden bir tanesi resim ve heykeldir. Bunlar ise hemen putperestliği akla getirmekte, böylece İslâm'la sanatın bağdaşmayacağı düşüncesi zihinlere yerleşmektedir. Bu sebeple, "İslâm'da sanatın yeri" konusunu incelerken tasvir meselesini de enine-boyuna incelemek gerekmektedir.

11. Buhârî, Kitâbü't-Tevhid, C. VIII, s. 214.

Resim ve heykelin İslâm'daki yeri konusunda oldukça farklı görüşler bulunmaktadır. Osmanlıların son şeyhülislamlarından biri olan Mustafa Sabri Efendi¹² gibi bazılarına göre heykel ve resimden başka fotoğraf bile haramdır. Diğer bazı kimselere göre, İbn-i Abbas'ın rivâyet ettiği "eğer sen sanatına devam etmek mecburiyetinde isen, ağaç ve canlı olmayan varlıkların resmini yap" şeklindeki bir hadis¹³ gereğince olsa gerek, ağaç, çiçek, ev gibi cansız varlıkların resimlerini yapmak mübah, canlı varlıkların resmini yapmak ise yasaktır. Peygamberimizin câhiliye devrinden kalan putları kırdırdığını dikkate alarak, hemen bütün fıkıhçılar, heykelin İslâm'da yasak olduğu görüşündedirler. İslâm fıkıhçılarının genel kanaatine göre, kuş gibi canlı varlıkların resimleri ise ancak, elbise, para gibi nesneler, ya da halı, kilim ve yastık gibi yüksek yerlerde bulunmayan, daha doğrusu görenlerde hürmet duygusu uyandırmayan şeyler üzerinde bulunduğu takdirde mübahdır. Duvarı bulursa yine haramdır. Yine onlara göre, canlı varlıkların resimlerine de ancak başsız yapıldıkları zaman müâade vardır; başı bulunan insan veya hayvan figürlerinin başlarını ise tahrir etmek gerekir. Onlar, bu görüşlerini, "Cebrail, Peygamberin yanına girmek için izin istedi. O da 'gir' dedi. Bunun üzerine Cebrail: 'nasıl gireyim, evinde, üzerinde birtakım at ve insan şekilleri bulunan perde asılıdır. Ya bu resimlerin başlarını kopar, ya perdeyi indir, ya da yere ser'" ¹⁴ hadisine ve bir önceki dipnotta verdiğimiz hadislerle dayandırdıkları anlaşılmaktadır.

Resim ve tasvir hakkındaki son zamanlarda görülen yumuşama, bunların biraz da günlük hayatımızın ayrılmaz bir parçası olmasından ileri gelmektedir. İçinde bulunduğumuz yüzyılda gelişen bu görüşe göre insan resmi ancak, nüfus ve evlenme cüzdanı ile pasaport, tapu gibi zaruri hâllerde câizdir. Fakat bunların sanat eseri olarak yapılması ve bulundurulması hususunda çoğu zaman yine eski inançların devam ettiği görülmektedir.

Bu arada şunu da belirtelim ki, bir kısım âlimlere göre, eğer tapma veya Allah'ın yaratma kudretiyle rekâbet duygusu taşıyorsa, canlı varlıkların resmi de yapılabilir.¹⁵

Bilindiği üzere, İslâm dini putperestliğin her türlüşüne karşıdır ve diğer bütün peygamberler gibi, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatının tamamı da putperestlikle mücadeleyle geçmiştir. Aslında düşünen bir kimse için, insanın kendi eliyle yaptığı şeylerden yardım beklemesi, bütün güç ve kudretin onlarda toplandığına inanarak tapması insan aklı için bir çelişkidir. Fakat mücerret düşünceye sahip olamayan toplumların inandıkları şeyleri resim, kabartma ve heykeller şeklinde müşahhas hâle getirerek, ya da yıldız, güneş, ay, dağ, ağaç, taş, şimşek gibi cansız varlıklarda veya tabiat olaylarında büyük kuvvetlerin bulunduğunu düşünerek tapmaları da tarihî bir hakikattir.

Arapçadaki (savara) kökünden türetilmiş olan "tasvir", tabiatı mevcut veya muhayyel, herhangi bir nesnenin, gölge meydana getirecek veya getirmeyecek şekilde benzerinin yapılmasıdır. Böylece bu tarifi içerisine resim, minyatür, nakış ve duvar resimlerinden başka kabartma, oyma ve heykel de girmektedir.

Tasvir konusundaki görüşleri genel hatlarıyla böyle özetledikten ve "tasvir" kelimesinden ne anlaşılması gerektiğini bu şekilde izah ettikten sonra şimdi bunları daha geniş şekilde inceleyebiliriz:

da) Hadislerin ışığı altında tasvir meselesi:

İslâm'da resim yapmanın yasaklandığını iddia edenler, genellikle hadisleri delil getirmektedirler. Bilindiği üzere, şer'i delillerden birisi olan hadis, Kur'an'dan hemen sonra gelmesi sebebiyle oldukça önemlidir, fakat bütün hadislerin sıhhati aynı derecede değildir. Biz tasvir konusuna İslâmın nasıl baktığını incelerken, lüzumsuz metod münakaşalarını bir tarafa bırakıp tasvirin aleyhine imiş gibi gözüken hadislerin hepsinin sahih olduğunu farz ederek değerlendirip neticeye varmaya çalışacağız.

1- Tasvirin yasak olduğunu söyleyenlerin en çok ileri sürdükleri ve bu yasağın mutlak olduğu intibahı veren hadis şöyledir:

12. Mustafa Sabri, **İslâm'da Münakaşaya Hedef Olan Meseleler** (sadeleştiren: Osman Nuri Gürsoy), İstanbul, 1978, s.68.
13. **Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi** (Çev. Kâmil Miras), C.6, Ankara, 1969, s. 416; S. Ahmet Arvasî (**Diyalettiğimiz ve Estetiğimiz**, s.149) ve N.Berk (**"İslâm Sanatında Plastik ve İfade"**, **İlahiyat Fakültesi Dergisi**, sayı 4, Ankara, 1955, s.50) İbn-i Abbas'tan rivâyet edilen "sen eğer resim yapmak mecburiyetinde isen hayvanların başını kes de canlı görünmesinler, çalış ki çiçeklere benzesin" şeklindeki bir hadisten bahsetmektedirler. Bu hadisin aynısını, biz hadis kitaplarında bulamadık. Onunla benzerlik arz eden bir hadis şöyledir: "İlla resim yapmak zorunda isen, sana şu ağaç ve kendinde hayat olmayan herşeyi tasvir etmeni tavsiye ederim" (**Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi**, C.6, 1019 numaralı hadisin şerhi, s. 534) bulunmaktadır. Buna benzer hadisler varsa da, biz bu ifadenin aynısını bütün aramalarımıza rağmen hadis kitaplarında bulamadık.
14. Buhârî, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh**, C.6, s. 416.
15. Bu konulardaki daha geniş tartışmalar ve fikhî hükümler için şu eserlere bakılabilir: Kardavî, **a.g.e.**, s. 109-126; Karaman, Hayrettin, **Günlük Hayatımızda Haramlar ve Helaller**, İstanbul, 1982, s.54-58; **Sahihi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercümesi**, Ankara, 1978, C. 12, s.414-421; Kesioğlu, Osman, "İslâm'da Tasvir ve Minyatürler", **Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. IX, Ankara, 1961; Şekerci, Osman, **İslâm'da Tasvir ve Minyatürler**, **Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. IX, Ankara, 1961; Şekerci, Osman, **İslâm'da Resim ve Heykelin Yeri**, İstanbul, 1974 **a.g.e.**, s. 43-48 ve 50-53. vs.

ان اشد الناس عذابا عند الله يوم القيامة المصرون.

"Allah katında Kıyâmet Günü azabı en şiddetli olan kimseler musavvirlerdir"¹⁶.

Müslim şârihi Nevevî¹⁷ gibi, resim yapmanın aleyhinde bulunan hadisçiler, buradaki "musavvirler"den kastın her türlü resim yapanlar olduğunu belirterek resim yapmanın haram olduğunu iddia etmişlerdir. Halbuki hem biraz ileride inceleyeceğimiz Seb'e Suresinin 13. ve Âl-i İmran suresinin 49. âyetinde dile getirilen hususları, hem de Kuran-ı Kerim'in bildirdiği büyük günahları dikkate aldığımızda, bu musavvirlerden maksadın ancak tapmak veya Allah'ın yaratma kudretiyle rekâbete girişen kimselerin olduğu anlaşılacaktır. Aksi takdirde belirtilen âyetlerde isimleri zikredilen Hz. Süleyman ve Hz. İsa gibi peygamberlerin de bu "musavvirler" kapsamına girmesi gerekir ki, bu dinen mümkün değildir. Diğer taraftan, herhangi bir şirk maksadı olmaksızın yalnızca içindeki estetik duygu veya mesleği icabı (mesela bir çocuk, bir peysaj, bir natülmort vb.) resim yapan kimsenin, Kur'an'da çok acıklı azaba çarptırılacağı bildirilen kâtilden, zâniden, putperestten daha şiddetli azaba muhatap olacağını düşünmek gerekir ki bu, aklen ve dinen mümkün değildir. Eğer resim yapmak bu kadar büyük bir cezayı gerektirecek olsaydı, mutlaka diğer büyük günahlar gibi Kur'an-ı Kerim'de açık açık zikredilmesi gerekirdi. Kaldı ki, buradaki "musavvir" kelimesinden maksadın, tapmak için put yapan kimseler olduğu "azabı en şiddetli" ifâdesinde zaten zımnen mevcuttur. Zira dinimize göre en şiddetli cezaya çarptırılacak olan kimseler putperestlerdir. Nevevî, bu hadisi resmin aleyhine bir delil olarak ileri sürmüş ise de Bedreddin Aynî¹⁸ Taberî'ye dayanarak bu hadiste zikredilen "musavvirler"den maksadın tapmak için resim ve heykel yapan kimselerin olduğunu gayet isâbetle belirtmiştir. Aynî'ye göre, "Kıyamette azabı en şiddetli olan kimse putperest olan Firavundur. O halde, buradaki tasvir yapan kimseler ifâdesinin içine ancak put yapan kimseler girmektedir". Bu konuda Aynî gibi düşünen daha başka âlimler de vardır.

Bâzı hadisçiler bu hadise konu olan tasvirlerin Meryem ve İran Kralı Kisra, "tasvir yapıcılarının" ise bunları yapan kimseler olduğunu söylemektedirler.¹⁹ Aslında bu resimlerin kime âit olmasından ziyâde hangi maksatla yapıldığı önemlidir. Mesela biraz sonra "tarihi olaylar" başlığı altında vereceğimiz bir rivâyete göre, Hz. Ömer, kestirdiği paraların bir yüzüne Bizans imparatorunun resmini koydurmuştu. Eğer herhangi bir şirk gâyesi olmaksızın bu resimleri yaptırmak böyle bir cezayı gerektirseydi, Hz. Ömer'in de bu kapsama girmesi gerekirdi, ya da bu hadisten bütün ressamlar anlaşılacak olsaydı, Hz. Ömer gibi bir peygamber dostunun, kestirdiği sikkelere böyle resimler koymaması gerekirdi.

Arnold ise meseleye daha değişik bir açıdan yaklaşmaktadır. O'na göre²⁰, "Musavvir" in keli-

me anlamı "şekillendiren, düzenleyen ve şekil veren" demek olup bu terim, Kur'an'da (59/24) "Yaratan, Yapan ve Şekil veren" anlamını taşımakta ve Allah'ın sıfatı olarak kullanılmaktadır. Ona göre bu şiddetli yasak, bu kelimenin, Allah'ın sıfatlarından birisi olmasından ileri gelmektedir.

Meseleye hangi açıdan bakarsak bakalım, bu musavvirlerden kastın şirk koşturmak maksadıyla resim yapanlar olduğu açıktır. Aksi takdirde eğer "musavvir"den kastın bütün ressamlar olduğunu anlarsak, Peygamberimizin, az ileride vereceğimiz hadislerde izin verdiği resimleri yapan ressamların durumunu nasıl izah edeceğiz?

2. Buhârî'de

ومن صور صورة عذب و كلف ان ينفق فيها وليس ينفع

"Her kim (hayat sahibi) bir suret resmederse, 'hadi buna can ver bakalım' denilerek azap edilir. Halbuki o, hayat vermek kudretini hâiz değildir" sözleriyle yeralan hadis, Müslim'de anlam bakımından aynı, fakat lafız olarak biraz değişik zikredilmektedir.²¹

İslâm'ın yalnızca cansız varlıklarının resimlerini yapmaya izin verdiğini iddia edenler, bu ve buna benzer hadislerle dayanmaktadırlar. Dikkat edilirse bu hadis bir öncekine çok benzemektedir. Fakat ondan farklı olarak, "hadi bu yaptıklarınıza can veriniz" şeklindeki ibâre ile ressam veya heykeltraşın, Yüce Yaratıcı ile yaratma konusunda rekâbete girişmesi ve Allah'ın gücünü hafife almak istemesi kastedilmiştir.

Aslında tasvir konusunda canlı varlık-cansız varlık ayırımı yapmak da mümkün değildir. Zira, ister insan, hayvan, kuş gibi canlı olsun, isterse dağ, taş, ağaç ve bitki gibi cansız olsun her şeyi yaratan Allah'tır. Bu sebeple, eğer Allah'ın yaratma gücüyle rekâbet hissi olursa bu sâdece canlı varlıkların değil, cansızların tasvirinde de ortaya çıkabilir. Bu sebeple, tasvirin yapımında böyle bir ayırım yapmak mümkün olamaz, önemli olan niyettir.

Zeynüddin bin Ahmed ez-Zebidî tarafından yazılıp Kâmil Miras tarafından Türkçeye çevrilen **Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi**'nde bu hadisin açıklamasında ise şöyle denilmektedir: "İslâm dini tevhid akidesi üzerine kurulmuş bulunduğu için, İslâmın ilk devirlerinde Resul-i Ekrem, şirkin kaynağı olan Mekke'de ister ta'zim ve ibâdet, ister ibâdet

16. Buhârî, Kitabu'l-Libas, 89; Müslim, Kitabu'l-Libas, 98. Buna benzer diğer bir hadis şurada bulunmaktadır: Bu hari, Kitabu'l-Edeb VII, bab 75, s.98, İstanbul, tarihsiz.

17. Yahya bin Şeref en-Nevevî, el-Minbar fi şerh-i Müslim bin (Haccac), Bulak, 1304-1306, C.8, s.398.

18. Bedreddin el-Aynî, İmdetü'l-Kâri El Şerhi-i Buhârî, Lübnan, tarihsiz, C. 22, s.69.

19. Şekerci, a.g.e., s. 23.

20. Arnold, Thomas W., **Painting in İslam**, Oxford, 1929, s.8.

21. Buhârî, C. 8 Kitabu't-Tabir, Bab 45, s. 83; Müslim, Libas, 100.

kastiyle olsun, resim yapmayı ve resimli eşya kullanılmasını mutlak surette yasaklamıştı. Fakat Medine'ye hicret ettikten ve bilhassa da Mekke'yi fethiyle, asırlık putlar yere serildikten sonra, ilk devirlerdeki tazirler hafiflemiştir. Sonra İslâm'da ise islâm medeniyeti tasvire ibâdet gibi hurâfe şeylerden uzaklaşınca, selef âlimleri, tazimi ifâde etmeyen hayvan ve manzara resimlerinin kullanılmasını mübah saymışlardır²².

Diğer taraftan, "Resulullah eve girdi. Ben dolabın önüne, üzerinde resim ve suret bulunan ince bir perde koymuştum. Hz. Peygambere onu görünce yırttı ve 'Kıyamet günü halktan azabı en şiddetli olan kimseler, Allah'ın hilkatını taklit edenlerdir' dedi. Hz. Aişe diyor ki, o perdeden bir veya iki yastık yaptım" şeklindeki hadiste (Müslim, Libas, 92) geçen "Allah'ın hilkatını taklit edenlerdir" ifâdesi, bir öncesi hadisin izahında dile getirdiğimiz "şiddetli azaba çarptırılacağı bildirilen kimselerin, Allah'ın yaratma gücüyle rekâbete girişenler" olduğu şeklindeki kanâatimizi doğrulamaktadır. Eğer resmin kendisi mutlak haram olsaydı, peygamberimizin, onun yastık halinde kalmasına da izin vermemesi gerekirdi.

Hiz. Aişe'nin rivâyet ettiği diğer bir hadis de şöyledir.²³

... رَأَيْتُهُ خَرَجَ فِي غُرَاتِهِ. فَاخَذَتْ غَطَا فَمَسَّتْهُ عَلَى الْبَابِ فَلَمَّا

قَدِمَ فَرَأَى النَّسْطَ عَرَفَتْ الْكِرَاحِيَةَ فِي وَجْهِهِ. فَجَذَبَهُ حَتَّى هَتَكَهُ
اَوْقَطَعَهُ وَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَأْمُرْنَا أَنْ نَكْسُوَ الْخِجَارَةَ وَالطِّينَ قَالَ

فَقَطَعْنَاهُ وَسَادَتَيْنِ وَحَشَوْنَاهُمَا لِبَاقًا. فَلَمْ يَبْعَثْ ذَلِكَ عَلَيَّ.

"Resulullah bir sefere çıkmıştı. Bir kuşaş alıp kapıya astım. Peygamber gelip bir perdeyi gördüğünde yüzündeki tiksintiyi farkettim. Bu perdeyi tutup çekerek yırttı ve sonra şöyle dedi. "Allah bize taş ve toprağı süslememi emretmedi". Ben onun içini doldurarak iki yastık yaptım; Resulullah bundan dolayı beni kınamadı".

Demek oluyor ki, burada bu perdenin indirilmesini gerektiren husus, resmin kendisinden ziyâde, Peygamberin bu gibi eşyaları dikkat çekici yerlerde bulundurmasının halk tarafından yanlış anlaşılabilir bir şekilde kullanılması endişesidir. Peygamberimizin, yanlış anlaşılma meydan vermemek için zaman zaman bu gibi ihtiyatı tedbirlerle mürâcaat ettiğini görmekteyiz. Mesela Hiz. Muhammed (s.a.v.), bir gün parmağına bir altın yüzük takmıştı. Bunu gören sahabeden birçok kişinin ertesi gün aynı yüzükten taktığını görerek, kendisi parmağındaki altın yüzüğü çıkarıp, erkeklerin altın yüzük kullanmasını yasaklamıştı.²⁴ Yine O, kabir ziyaretini yasak ettiği halde, artık kabirlerin birer mâbet hâline getirilmesi endişesi ortadan kalktıktan sonra, bu ziyaretlerde insanın ölümü hatırla-

ması gibi dinî bir faydasının bulunduğunu dikkate alarak mezar ziyaretlerini serbest bırakmıştır. Demek oluyor ki, Peygamberi'mizin hadislerinde çelişki gibi gözüken farklılıklar aslında bir çelişki olmayıp, olayların oluş ve niyet farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Eğer Peygamberimizin bir sözü hangi şartlar altında ve niçin söylediğini bilemezsek, hadisin yorumunda yanlışlama ihtimalimiz artar.

Kanâatimizce O'nun bu perdeyi indirmesinde, halkın bu altın yüzük hâdisesinde olduğu gibi, ifrata kaçarak her tarafı olur-olmaz resimlerle doldurması, daha doğrusu lükse kaçması ihtimali, önemli bir âmil olmalıdır. Biraz sonra işâret edeceğimiz ve daha sonraki devirlerde vârid olduğunu bildiğimiz Buhârî ve Ebu Dâvud'un rivâyet ettiği bir hadiste Peygamber Efendimiz, bu konuda daha ilımlıdır.

3- Buna benzer başka bir hadis de şudur.²⁵

إِنَّهُ كَانَ لَهَا تَوْبٌ فِيهِ تَصَاوِيرٌ مَمْدُودٌ إِلَى مَسْجِدٍ
فَكَانَ النَّبِيُّ يُصَلِّي إِلَيْهِ فَقَالَ: أَخْبِرْ بِهِ عَنِّي قَالَتْ
أَخْبَرْتُهُ فَمَجَّلْنَاهُ وَسَايَدَ

"Hz. Aişe'nin üzerinde resimler olan bir perdesi vardı. Onu pencerenin çıkıntısı üzerine koymuştu. Allah'ın Resulü orada namaz kılıyordu. (Namazdan sonra Aişe'ye) onu gözümün önünden kaldırı buyurdu. Hiz. Aişe diyor ki 'onu kaldırdım ve ondan yastıklar yaptım"

Dikkat edilirse, Peygamberimizin burada perdeyi kaldırtmamasının sebebi, resmin bizzat kendisi olmayıp, namazda dikkatini çekecek bir yerde bulunmasıdır. Peygamberin bu hareketinin mantığı gayet açıktır: Aslında Peygamberimiz, karşısındaki resmin şekli ve mâhiyeti ne olursa olsun, Allah'tan başka bir şeye, bırakın tapmayı, buna benzer en küçük bir duygu bile taşıması mümkün değildir. Fakat O, bir önder ve rehber sıfatıyla, namazda bile davranışlarını diğer Müslümanların yanlış anlamasına fırsat vermeyecek şekilde tanzim etmek zorundadır. Eğer Peygamberimiz, kalbi Allah'a imanla dolu olduğu halde namazını böyle bir suret karşısında kılmış ve O'nu bu şekilde bir başkası görmüş olsaydı, Peygamber hakkında münâfıklar çeşitli dedikodular uydurmaktan çekinmeyecek ve ya diğer müslümanlar da resimli eşyalar karşısında

22. Bu yorum, **Tecrid-i Sarih Tercümesi**, C. 12, s. 116-117. ve 6. cilt s. 418'de yer almaktadır.

23. Müslim, Libas (37), 87.

24. **Sahih-i Buhari Muhtasari Tecrid-i Sarih Tercemesi**, C. 12, Ankara, 1978, s. 108.

25. Müslim, Libas, 93. Burada zikrettiğimiz Hiz. Aişe'den rivâyet edilen "perde hadisi"nin birçok hadis kitabında daha pekçok nakilleri bulunmaktadır. Bazı ufak tefek ayrıntılarla birbirinden ayrılan bu hadislerin sayısı onları bulmaktadır. Bunların hepsini zikretmek bu makalenin gayesini aşacağından bu rivâyetlerin hepsini burada vermektan sarfınazar ettik.

namaz kılmakta beis görmeyecek, zamanla iş değişik bir hâl alabilecekti.

Diğer taraftan, Peygamberimizin bu hareketinin mantığını, namaz kılan bir insanın önünden başka bir kimsenin geçmesini yasaklamasında da bulabiliriz. Resim ve heykele karşı namaz kılmak mekruh olduğu gibi, önünden insanların gelip geçeceği bir yerde namaz kılmak da mekruhtur ve bu sebeple, namaz kılan kişinin, önüne sembolik bir engel koyması lâzımdır. Demek oluyor ki, namaz kılanın önünden canlı bir varlık olan insan geçmeyeceğine göre, onun veya yanlış anlamaya sebep olabilecek başka bir canlı varlığın resmi de namaz kılan kimsenin karşısında bulunamayacaktır.

4- Resme karşı çıkanların dayandığı diğer bir hadis ise:

لا تدخل الملائكة بيتا فيه كلب ولا صورة.

"İçinde resim ve köpek olan eve Melekler girmez" hadisidir.²⁶ Bu hadisin diğer bir şeklinde köpek kelimesi zikredilmemiştir. Burada evvela "Melekler" tabirinden hangi meleklerin kastedildiğini iyi araştırmak gerekir. Bu meleğin, insanların âdeta ayrılmaz bir parçası olan Yazıcı Melekler'le Koruyucu Melekler olması mümkün değildir. Aksi takdirde insanların zihinlerinde "onların, insanların yaptıkları sevap ve günahları yazamamak, vazifelerini yerine getirmemek, veya en azından insanlarda Melekler'in kontrol ve gözetiminden çıkmak" gibi bir düşünce meydana gelir. Bu ise, bize pek ma'kul gözükmemektedir. Zira meleklerin gözetiminden kurtulmuş olmak düşüncesine sahip olan bir insanın günah işlemesi daha kolaylaşır. Bu ise Allah tarafından istenen bir durum değildir.

Buhârî şârihi Aynî'ye göre²⁷ bu melekler, vahiy meleklerinden olan Cebrâil, İsrâfil ve benzeri meleklerdir. Bizim görüşümüze göre bu melek, yegâne vazifesi Kıyâmet Günü Sûr'a üflemek olan İsrâfil de olamaz. Çünkü onun, bu dünyadaki insanlara yönelik bir vazifesi yoktur. O halde geriye vazifesi Allah'tan aldığı emirleri Peygambere ulaştırmak olan Cebrâil kalmaktadır. Cebrâil'in muhâtabı bütün insanlar olmayıp, yalnızca peygamberler olduğu için de, bu hadiste geçen resim yasağı, umumî olmayıp, olsa olsa yalnızca Peygamber'in kendisinedir.

Diğer taraftan, "perde hadislerinde" olduğu üzere, Hz. Aişe'nin, üzerinde resim bulunan bir perdeyi yastık olarak kullanması ve Aişe'nin, evinde kanatlı at şeklindeki oyuncakı bulundurması gerçeği karşısında "içinde köpek ve resim bulunan eve melekler girmez" hadisinin sıhhatine şüphe ile bakmamızı gerektirmektedir. Zâten hadisçiler de onun zayıf olduğunu söylemektedirler. Eğer böyle bir hadis olsaydı, herhalde Peygamberimizin hanımının onları evinde bulundurmaması gerekirdi. Bu hadis, sahih olsa bile, meseleye hem bu açıklamalarımızın, hem de diğer hadis ve âyetlerin ışığı altında bakmanın gerekliliği açıktır.

Bu hadisin pekçok değişik rivayetleri bulunmakta olup bir tanesi şöyledir:

أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: إن الملائكة لا تدخل بيتا فيه الصورة. قال بسر: ثم اشتكى زيد فعذناه فإذا على بابہ ستر فيه صورة. فقلت لعبيد الله ربيب ميمونة زوج النبي صلى الله عليه وسلم: ألم يخبرنا زيد عن الصور يوم الأول. فقال عبيد الله: ألم تسمعه حين قال الأرقمافي نوب.

Vürud tarihi daha sonra olan²⁸ bu hadisin Türkçesi meâlan şöyledir:

"Ebu Talha, Ubeydullah ismindeki bir arkadaşı ile Zeyd bin Halid'i ziyaret etmişlerdi. Zeyd'in kapısındaki perdede sûret vardı. Ebu Talha, Peygamber'in hanımı Meymune'nin üvey oğlu olan Ubeyd'e 'İslâmın ilk günlerinde sûretin yasak olduğunu bize haber veren Zeyd değil miydi, şimdi onun yaptığı nedir' diye sorduğunda o da 'elbisedeki nakış ve resimler müstesnadır' dediğini duymadın mı?"

Burada iki husus dikkatimizi çekmekte olup **birincisi**, üzerinde sûret bulunan perdeyi Peygamberimiz, kendi evinde kullanmaktan kaçındığı halde O'nun en yakınlarından birisi olan Zeyd, kullanmakta bir beis görmemektedir. Böyle bir kimsenin, Peygamberin koyduğu yasağı çiğnemesi mümkün olmadığına göre, ortaya şöyle bir netice çıkar: Ya Peygamberimizin hanımı Aişe'nin, Peygamberimizin evinde kullandığı perdedeki nakışların mahiyeti İslâm'la pek bağdaşmayacak şekilde farklıydı. Peygamberimiz onun için "içinde resim bulunan eve Melekler girmez" buyurarak kaldırttı, ya da bir önceki paragrafta izah ettiğimiz gibi, bu yasak genel değil, yalnızca Peygambere has bir yasak olup O'nunla her zaman bir arada bulunan Zeyd bu durumu bildiği içindir ki, üzerinde resim bulunan perdeyi asmakta sakınca görmemişti.

Bu hadiste dikkatimizi çeken **ikinci** husus ise "ancak esvap üzerine resmedilmiş olanlar müstesnadır" ifâdesidir. Eğer resim, mutlak mânâda putperestliğe delâlet eden birşey olarak kabul edilseydi, bunun ister perde olarak, ister elbise olarak, isterse başka şekillerde kullanılması da yasaklanmalıydı. Buradan da anlaşılıyor ki, canlı veya cansız varlıkların resmi tamamıyla yasak olmayıp onların kullanıldığı yere veya kullananın niyetine göre yasak veya serbesttir.

26. Buhârî, Libas, 89; Buhârî, Bedi'ül-Halk, 7; Müslim, Libas, 87; **Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi**, C. 6, Ankara, 1969, s.417.

27. Bedreddin Aynî, **Umdetü'l-Kari fi Şerh-i Buhârî**, Lübnan, tarihsiz, C.22, s.73.

28. **Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi**, C.6, Ankara, 1969, s.417.

Bedreddin Aynî, bu hadisi şöyle te'vil etmektedir: "Şâri, kumaş üzerinde de olsa bütün sûretleri yasaklamıştı. Çünkü onlar, putperestlik devrine yakındılar, tasvire tapmaktan henüz ayrılmışlardı. Puta tapmağa alışık olduklarından her çeşit sûreti yasakladı. Sonra bu yasak rayına oturduktan sonra, kumaş üzerinde olanları mübah kıldı"²⁹ Bizce bu gâyet mantıklı bir yaklaşımdır. Nitekim, Peygamberimizin, Câhiliye devrinde Arapların mezarlara âdeta taparcasına saygı gösterdiklerini görerek mezar ziyaretini yasakladığı halde, Müslümanlığın halk tarafından iyice anlaşılıp yerleştiğini gördükten sonra insanlara kabir ziyaretini serbest bıraktığını bilmekteyiz. Bu ömekte olduğu üzere, Hz. Muhammed (a.s), eğer varsa resim yaşağında da aynı metodu tatbik etmiştir.

Buna benzer başka bir hadise göre bu melek doğrudan doğruya Cebrâil olup perdedeki resimler at ve insan resimleridir.³⁰

5- "Hz. Aişe'den rivâyet edildiğine göre, Muhammed (a.s), evinde, üzerinde haç işareti bulunan hiçbirşey bırakmadı, onu bozardı, diğer bir rivâyete göre onu keserdi."³¹

Bu hadiste geçen *salib* kelimesi, haç işareti anlamına gelebileceği gibi, resim ve tasvir anlamına da gelmektedir. Resimlerle ilgili başka hadislerde "suret", "suver" veya "nukuş" gibi kelimeler kullanıldığı halde burada "salib" gibi haç işareti anlamına da gelen bir kelimenin kullanılması dikkat çekicidir. Böylece bu hadiste Peygamberimizin, Hıristiyanlığın sembolü olabilecek mâhiyette yapılmış nesnelere hiçbir şekilde müsaade etmediği görülmektedir. Önceki dinleri toptan ilga eden bir dinin kurucusunun, o dinlere âit sembolik unsurların evinde veya dikkat çekecek başka yerlerde bulunmasına müsaade etmesi zaten beklenemezdi. Bu sebeple, O'nun bu şekilde hareket etmesinden daha tabii birşey olamazdı. Kanâatimizce Peygamberimizin bu uygulaması, yalnız haç işareti için değil, fakat her türlü dinlere âit bütün semboller için de geçerlidir. Daha sonraki devirlerdeki uygulamalar da bu yönde olmuş ve câmilerde veya sivil yapılarda kullanılacak olan eski kiliselerle âit sütun başlıklarındaki haç veya benzeri bütün işaretiler tahrip edilmiştir. Fakat haç işareti ile, böyle dini bir anlam taşımayan diğer resimler birbirinden farklı şeylerdir. Bu ikinci tip nesnelerin yapımı ve kullanımı hakkında daha önceki paragraflarda yeterli açıklama yapıldığı için, bu hadis münâsebetiyle fazla birşey söylemeyi lüzumsuz sayıyoruz.

6- Buhârî'nin ve Ebu Dâvud'un naklettiği bir hadis, Peygamberi'mizin Hz. Aişe ile yeni evlendiği günlerde geçen bir olayla ilgili olup şöyledir³²

عن عائشة رضي الله عنها قالت: قدم رسول الله من غزوة تبوك أواخر ذي الحجة فاستتره ربح فكشفت ناحية السترة بنات لعائشة لعب فقال: ما هذا يا عائشة؟ قالت: بناتي وراءى بينهن فرسها لاجتاحان من رقاع فقال: ما هذا الذ ارى وسطهن؟ قالت: فرس قال: وما هذا الذى عليه قالت: جناحان قال: فرس له جناحان؟ قالت: اما سمعت ان لسليمان خيالا جناحة قالت: فصحات حتى رايت نواحدة.

"Allah'ın Resulü, Aişe'nin oyuncaklarla oynanadığını görünce, O'na:

- Bu nedir diye sorar. O da:

- Kızlarım cevabını verir.

- Ya ortadakiler?

- Attır.

- Peki onun sırtındakiler nedir?

- Kanatlar.

- Kanatlı at?

- Duymadın mı ki, Davud oğlu Süleyman (Peygamberin) de kanatlı atları vardı. Bunun üzerine Resulullah, azı dişleri görünecek şekilde gülmüştü".

Bu hadis, birkaç açıdan önemli olup **evvela**, tapma maksadı veya aşırı saygı olmaksızın, ya da İslâmın yasakladığı diğer şeyleri güzel göstermek gibi bir amaç taşımaksızın, bu tür resim ve benzeri şeylerin evde bulunabileceğini göstermektedir. Kadî İyad ve Şevkânî gibi İslâm âlimleri, bu hadisten, böyle bir anlam çıkarmayıp yalnızca küçük çocukların bu tür oyuncaklarla oynamasına izin verilmiş olduğu görüşünü savundukları halde, İmam Mâlik buna da cevaz vermez.³³ Bize göre bu iznin sınırlarının, bu yazımızın sonunda toplu olarak zikredeceğimiz şartları hâiz olması hâlinde biraz daha geniş olduğu anlaşılmaktadır.

Bu ruhsatı yalnızca küçük çocuklarla kısıtlayanlar, Hz. Aişe'nin o sırada yaşının küçük olduğunu düşünmüş olsalar gerekir. Gerçekten de Hz. Aişe'nin Peygamberimizle evlendiğinde yaşının küçük olduğunu bilmekteyiz. Fakat büyü çağına erişmeyen bir çocukla Peygamberin evlenmesinin mümkün olmadığı da başka bir gerçektir. O halde,

29. Aynî'den naklen Keskiöğlu, Osman, "İslâm'da Tasvir ve Minyatürler", *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, C.IX, Ankara, 1961, s.16.

30. *Sahih-i Buhârî Muhtasarı*, C.6, s.416.

31. Ahmed bin Hanbel, C. 6, s.225.

32. Buhârî, *Kitabu'l-Edeb*, 81; Kızların Oyuncaklarla Oynama bahsi, 62; Ebu Davud, C.II, s.581. Müslim'de (Libas, 90) ve Nesâî'de (C.8 s, s.213, hadis nu:5352) kalın bir perde üzerinde Hz. Süleyman'ın kanatlı atlarını gösteren bir resmin Müslümanlar tarafından kullanıldığını işaret eden hadisler bulunmaktadır. Bu hadisler, konumuz açısından olduğu kadar, Hz. Süleyman'ın atlarının durumunu göstermesi bakımından da önemlidir.

33. Kardavî, a.g.e., 114.

Hız. Aişe, o sırada buluş çağını, dolayısıyla da dinen sorumluluk yaşını idrak etmiş bulunuyordu. Fakat onun evlendiği sıralarda henüz bebeklerle oynuyor olması, yaşının pek de fazla olmayıp genç kızlık çağında bulunduğunu göstermektedir. İnsanların bu çağlarda, hatta birkaç yaş sonrasında bile, bu gibi oyuncaklarla oynadığı, etrafımızda yapacağımız küçük bir gözlemlerle kolayca anlaşılabilecektir. Bu sebeple, bu hadiste geçen olay sırasında Hız. Aişe'nin dinen yetişkin ve mükellef birisi olduğunu söyleyebiliriz. Öyleyse, dinin diğer yasaklarını ihlal eder mâhiyetinde olmadığı anlaşılan bu gibi tasvirler, Hız. Aişe için mübah oluyorsa, diğer kimseler için de mübah olmalıdır.

Bu hadiste üzerinde durmamız gereken **ikinci husus**, yukarıdaki hadislerde geçen perde ve örtülerdeki resimlerin mâhiyetini sarâhatle bilmediğimiz halde, bunların neler olduğunu bilmemizdir. Bunların hepsi de canlı varlıklara âittir ve Peygamberimiz, hanımının bunlarla oynamasına müsaade etmekle kalmayıp, Aişe vâlidemizle bu konuda latife bile etmiştir.

Bu hadiste önemli gördüğümüz **üçüncü husus** ise bu hadisin, mealini az sonra vereceğimiz Seb'e Suresi 13. âyetinde dile getirilen "Süleyman'a yapılan temâsil'in (heykellerin)," at heykeller olduğunu izah etmesidir.

db) Âyetlerin ışığı altında tasvir meselesi:

Tasvir konusundaki bellibaşlı hadisleri böylece izah ettikten sonra, şimdi âyetlere geçebiliriz. Hemen şunu belirtelim ki, Kur'an-ı Kerim'de put ve put yapımını yasaklayan, hatta böyle kimselerin çok şiddetli azaplara çarptırılacağını söyleyen pek çok âyet bulunmakla birlikte, tasvir yapımının leh ve aleyhinde herhangi bir âyet mevcut değildir. Fakat heykel (temâsil) hakkında iki âyet bulunmaktadır. Kuran-ı Kerim'in iyi tetkik edilmesi hâlinde her tasvir veya timsalin put anlamı taşımadığı anlaşılmaktadır. Kuran'da put karşılığı olarak *ensab* ve *sanem* gibi kelimeler geçmekte olup bunlar çok açık ve şiddetli bir şekilde yasaklanmıştır. "*Timsal*" kelimesinin çoğulu olan "**temâsil**", Enbiya suresinin 52. âyetinde "*put*" anlamında kullanıldığı halde, Seb'e Suresi 13. âyette **tapmak maksadı olmaksızın yapılan heykelleri ifâde ettiği görülmektedir**. Buradan hareketle, her "*Timsal*"'ın, yani tasvirin put, her musavvirin de put yapan kimse anlamına gelmediğini söylemek icap eder.

1- Tasvir meselesine ışık tutacak olan birkaç âyet bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi, Seb'e suresi 13'te yer almakta olup şöyledir:

يَعْلَمُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَحَارِبَ وَمَا يَكُنْ لَهُ جُنَادٍ وَلَا خِيَابَ وَمَا يَكُنْ لَهُ رِيسَالٌ وَلَا مِثْلُ مَا يُرِيدُ

"Onlar, Süleyman'a mihraplardan (kalelerden, konaklardan, câmilerden), heykellerden, büyük büyük havuz benzeri çanaklardan,

sabit kazanlardan ne dilerse kendine (Süleyman'a) yaparlardı. Çalışın ey Dâvud kavmi şükredin."³⁴

Bu âyette geçen "*temâsil*" kelimesini bütün tefsirciler ve mealciler Türkçeye "heykel" olarak aktarmışlardır. Aynı kelime, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Enbiya Suresinin 52. âyetinde "*tapmak için yapılan heykeller*" anlamına geldiği halde, burada hiçbir şekilde böyle bir anlam ifâde etmemektedir. Aksi takdirde Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde övgüyle bahsedilen, Allah'tan başka birşeye tapması asla mümkün olmayan Hız. Süleyman'a putperestlik suçlaması yapmış oluruz ki, bu büyük bir haksızlıktır. O halde Seb'e suresinde geçen bu kelimenin tapmak veya benzeri maksatlarla yapılmayan heykellere delâlet ettiği açıktır.³⁵

34. Bazı tefsirciler tam boy yapılan bu heykellerin, nebi ve evliya heykelleri olup, mabetlere konulduğunu ve bunun, onların şeriatında yasak olmadığını söylemektedirler (Hafız ibni Hacer ve Ebu Aliyye'den naklen Osman Şekerci, a.g.e, s. 40-41). Bize göre bunların nebi ve evliya gibi dinî hüviyete sahip kimselerin heykeli olması ve mabetlere konulmuş olması mümkün değildir. Bu heykellerin Hız. Süleyman'ın sarayında ve at heykelleri olması bize daha mantıklı gelmektedir.

35. Seb'e Suresinin 13. âyetinde dile getirilen bu gerçeği, bir de tefsir metodu açısından incelemek gerekmektedir. Burada evvela şu soru akla gelebilir: "Hız. Muhammed'den önceki peygamberler için geçerli olan hükümler bizim için de geçerli midir? Hanefî fıkıhına göre, eski peygamberler için geçerli olan hükümler, eğer kitap ve sünnetle neshedilmemişse, bizim için de geçerlidir (Abdülvahhâp Hallaf, *İslâm Hukuk Felsefesi*, çev. H. Atay, Ankara, 1973, s. 245). Burada karşımıza, bu âyetin neshedilip edilmediği (yani Kur'an-ı Kerim'deki bu hükmün, daha sonra gelen başka bir âyet tarafından kaldırılıp kaldırılmaması) meselesi çıkmaktadır. İslâm âlimleri arasında bu konuda oldukça geniş tartışmalar ve fikir ayrılıkları mevcuttur. Bu konudaki tartışmaları kısaca özetleyecek olursak, bazı tefsircilerin Kur'an'da neshin fiilen vukubulmadığını, bazıların, bu âyetlerin sayısının çok az olduğunu bazıların ise bir âyetin ancak başka bir âyetle neshedilebileceği görüşünü savunduklarını görürüz. Yine bazı tefsirciler, nâsih mensuh olayının, sadece ahkâm ve muamelat için geçerli olup haber mâhiyetindeki âyetler için geçerli olmadığı kanaatinde idirler. Eski Hanefî âlimlerinin bir kısmı, yukarıda da arzettiğimiz gibi, bir âyetin Kur'an ve sünnetle neshedilebileceğini söylemiş iseler de, yeni İslâm âlimlerinin daha büyük ekseriyeti, Kur'an âyetlerinin ancak başka bir âyetle neshedilebileceği görüşündedirler. Doğrusu da bu olmak gerekir. Zira, Kur'an-ı Kerim eksiksiz, ilâvesiz ve değişmez bir şekilde günümüze ulaştığı halde, Peygamberimizin sözlerinin ne yazık ki ya tamamı günümüze ulaşmamış, ya Allah'ın resûlünün (A.S.) söylemediği şeyler, O'nun söylemiş gibi takdim edilmiş, ya da bazı değişikliklere uğratılmıştır. Netice olarak, haber mâhiyetindeki Seb'e suresinin 13. âyeti neshedilmiş görülmektedir ve bu sebeple hükmü hâlen geçerlidir. Zâten, âyetin sonunun "çalışın ey Dâvud kavmi, şükredin" şeklinde takbih edici mâhiyetinde değil de olumlu bir ifadeyle bitmiş olması da bunu göstermektedir. Eğer Süleyman'ın yaptığı bu iş, kötü birşey olmuş olsaydı, ikaz edilmesi gerekirdi. Hatta Allah'ın Hız. Süleyman'a verdiği şükredilmesi gereken bu nimetler arasında tasvir ve timsaller de vardır (Keskioğlu, O. a.g.e. 12). Bundan da anlaşılabileceği üzere, bu gibi tasvirlerin yapılmasında esas olan iyi niyet ve maksattır.

Bu âyetin tefsirinde Elmalılı M.Hamdi Yazır şöyle demektedir: "Burada temâsil, melâike, enbiya ve sâlih kimselerin suretleri denilmiştir. Halk görsün de onlar gibi ibâdet etsinler diye mescitlerde bakırdan, piringten, sırçadan, meermerden bunların suretleri yapılmış. 'Böyle tasvirlerin yapılmasına Süleyman aleyhisselam nasıl izin verdi' diye sorabilirsin, cevâben derim ki, tasvir, yalan ve zulüm gibi aklın takbih ettiği şeylerden değildir. Bazı tefsirciler bunların hayvan heykelleri olduğunu söylemektedirler."³⁶

Kur'an'daki Süleyman Peygamberle ilgili diğer âyetlerin tümünü ve yukarıda verdiğimiz Ebu Dâvud'da yeralan ve "Sen bilmiyormusun ki, Süleyman'ın atlarının kanatları vardı" şeklindeki hadisi dikkate aldığımızda, bu heykellerin, din büyüklerinin heykellerinden ziyâde at heykellerinin olduğunu söylemek daha isâbetli olur kanâatindeyiz. Zira Saad süresinin 31-33. âyetlerinden öğrendiğimize göre, Hz. Süleyman'a güzel koşu atları sevdirilmiştir. Söz konusu bu âyetler şöyledir:

"Hani ona öğleden sonra bir ayağını tırnağı üstüne dikip üç ayağının üzerine duran süratli koşu atları gösterilmişti de 'gerçek ben mal (yani at) sevgisine Rabbimi zikretmek için düştüm' demişti. Nihâyet (bu atlar) perdenin arkasına gizlenmişlerdi. (Süleyman dedi ki): 'Onları bana döndürün' Hemen ayaklarını, boynunlarını okşayıp taramaya başladı."

Hz. Süleyman, bu "temâsil'i (heykelleri) elbetteki, tapmak veya dinin yasaklarını hoş göstermek, onları ihlal etmek için yaptırmış olamaz. Aynı şekilde, ona bunları yapan kimselerin, Cenab-ı Hakk'ın yaratma kudretiyle rekâbet duygusuyla hareket ettiği de söylenemez.

"Gerçekte, ben mal (yani at) sevgisine Rabbimi zikretmek için düştüm" şeklindeki âyeti dikkate aldığımızda, Hz.Süleyman'ın güzelliklere karşı aynı bir iştiağının bulunduğu anlaşılmaktadır. Âyetin sonundaki "düşüm" ifâdesi bunu açıkça göstermektedir. Buradan hareketle, Seb'e 13. ayette bahsedilen heykellerin ve konakların da bir kibir veya başka duygular için değil, Allah'ın Cemâl sıfatını hatırlatacak şekilde, saf bir estetik, yâni güzellik duygusuyla meydana getirilmiş eserler olduğunu söyleyebiliriz. O'nun "Gerçekte, ben mal (yani at) sevgisine Rabb'imî zikretmek için düştüm" şeklindeki sözü aynı zamanda, İslâm'da sanatın gâyesinin ne olması gerektiği konusunda da iyi bir ipucudur. Hz. Süleyman'ın bu sözü, Peygamber efendimizin Nesâi'de yeralan "eğer Allah mal vermişse, Allah'ın kerâmeti senin üzerinde gözüksün" şeklindeki bir sözüne ne kadar da benzetilmektedir!

2- İslâm'da tasvir meselesine ışık tutabilecek diğer bir âyet-i kerime de Âl-i İmran Suresinin 49. âyetinde yeralmaktadır.

أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ

"Şüphesiz ki ben (İsa), size Rabb'inizden âyet getirdim. Size gerçekten kuş biçiminde çamurdan bir taslak yapıp içine üflerim de Alah'ın izniyle o kuş olur".

Görüleceği gibi bu âyete göre Hz.İsa, Allah'ın kudretini ve kendisinin peygamberliğini insanlara göstermek için çamurdan bir kuş yaparak, ona üflemiş ve bu çamurdan kuş, dirilerek uçmuştur. Burada şöyle bir soru akla gelebilir: "Bu bir mucize olup Cenab-ı Hakk'a âit bir olaydır. Bu sebeple bu olay, insanlara teşmil edilemez." Bütün diriltme olayları gibi, buradaki diriltme olayının da Allah tarafından gerçekleştirildiğine tabii ki şüphe yoktur. Fakat, buradaki çamurdan bir taslağın kuş hâlinde dirilmesi hadisesi, Allah'a âit bir olay ise de, çamurdan kuş figürü yapma işi Hz. İsa'ya âittir. Zâten bizim konumuzu ilgilendiren husus da burasıdır.

Buradan anlaşıldığına göre, İslâm'da yasak olan şey, resim yapmanın veya resmin kendisi değil, onun kötü niyetlerle ortaya konulmasıdır. Eğer Hz. Süleyman'ın, bu gibi şeyleri sırf Allah'ın verdiği nimeti hatırlayıp şükretmesi gibi ferdî, ya da Hz. İsa'nın bu tür faaliyetlerle insanları iyiliğe yöneltmek istemesi gibi sosyal bir sebeple yaparsa dinen bir sakıncası yoktur.

Şimdi burada şöyle bir soru akla gelebilir: "İnsanların mesela, Hz. Süleyman örneğinde olduğu gibi tapmak maksadıyla değil de sırf ruhlarındaki estetik arzu ile yaptırdıkları tasvirlerle daha sonra gelen insanlar tapamaz mı ve bu durumdan onları yaptıranlar sorumlu olamaz mı?"

Şunu hemen belirtelim ki İslâm'da ameller niyetlere göredir. Mesela eski devirlerde medrese olarak yapılan birtakım binalar bugün Kavala'daki Mehmet Ali Paşa Medresesi örneğinde olduğu üzere taverna olarak kullanılmaktadır. Şimdi bu durumdan Mehmet Ali Paşa ne kadar sorumluydu, bu tasvirleri herhangi bir kötü niyetle yapmış ve yaptırmamış olan kimseler de ancak o kadar sorumludur; yani sorumlu değildir.

Diğer taraftan, tarihe baktığımız zaman bir cemiyetin veya dinin mensupları tarafından ibâdet maksadıyla yapılan nesnelere ancak kendi zamanlarında tapıldığını, bu tapma sürecinin gittikçe zayıfladığını, başka topluluklar tarafından tapılmadığını görmekteyiz. Bu durumda, böyle bir ihtimal de ortadan kalkmış olmaktadır.

36. Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Eser Yayinevi, İstanbul, tarihsiz, Seb'e 13'ün tefsiri, C. 6, s. 3952.

dc) Tarihi verilerin ışığı altında tasvir meselesi:

S.K.Yetkin gibi bazı sanat tarihçileri, O. Keskiöglü gibi bazı araştırmacılar ve T. W. Arnold ile K.A.C. Creswell gibi bazı müsteşrikler, İslâm'da tasvir konusunu işlerken yalnızca ilk devirlerdeki olayları değil de Emevî, Abbâsî, Fatimî ve Selçuklu devirlerinde yapılmış olan figürlü kabartma ve resimleri dikkate alarak sonuca varmaya çalışırlar. Hatta bunlar, bu süreci Osmanlı devletinin sonuna kadar getirerek Fatih, II. Mahmut vb. padişahların uygulamalarından da örnek verirler. Bu İslâm devletlerinin uygulamalarının büyük bir kısmı, Kur'an-ı Kerim'in ruhuna uygun düşse bile, İslâmın tasvir hakkındaki görüşünü, daha sonraki bu uygulamaları dikkate alarak tesbit ve tayin etmek bizi bâzen yanlış neticelere götürebilir. Zira, bunlar İslâm devletleri olmakla birlikte onların yaptığı herşeyi, İslâm'ın temel uygulamaları imiş gibi kabullenmek gibi bir metod takip etmiş oluruz ki, bu durum, dini kendi aslı kaynaklarından incelememek demek olur. Tarihten öğrendiğimize göre, İslâm devletlerinin 1300 senelik uygulamalarının hepsinin bir kalıptan çıkmış gibi aynı çizgiyi sürdürdüğünü kabul etmek mümkün değildir. Hatta birbirine zıt uygulamalar da vardır. Üstelik bu uygulamaların bir kısmı hükümdarların şahsî telakkileri de olabilir. Bu sebeple, tasvir konusunda İslâm dininin görüşünü anlamak için tutulması gereken en emin yol, daha sonraki devirlerde yaşayan Müslüman halkın ve hükümdarların tatbikatını değil de, asıl kaynaklara inerek bizzat Hz. Muhammed ve sahâbe devrindeki tasvirin durumunu incelemek olmalıdır. Bu sebeple, sahâbelerden ve sağlığında Cennetlikle müjdelenen kimselerin tasvire bakışlarını ortaya koymak daha isâbetli olacaktır.

İşte sahâbe devrinde tasvir konusundaki bu uygulamalardan bir tanesi şöyledir: "Ve bize sağlam bir rivâyette ulaştığına göre Huzeyfe bin Yeman'ın (r.a.) mühür şeklindeki yüzüğünün kaşında iki turna sureti ile bunların aralarında zikrullahtan bazı kelimeler işlenmişti. Aynı şekilde, Ebu Musa el-Eş'ari'nin yüzüğünün kaşında oturmuş bir aslan sureti vardı."³⁷ Bir başka rivâyete göre ise Danyal peygamberin ³⁸ üzerinde biri erkek, diğeri dişi iki aslanın, aralarındaki bir erkek çocuğunu yalar vaziyette gösteren resimli bir yüzüğü Hz. Ömer'e intikal etmiş, Hz. Ömer de bunu gözleri yaşla dolu olarak Ebu Musa el-Eş'ari'ye vermiştir.³⁹ İslâm fıkıhçıları, bu resimleri dikkate alarak, üzerinde bu tür resim bulunan yüzükle namaz kılmanın haram olmadığı hükmüne varmışlardır. Hz. Ebu Hureyre'nin yüzüğünde iki sinek sureti varmış.⁴⁰

Peygamberimizin en meşhur sancaklarından biri tanesinin adı "kartal" anlamına gelen *Ukaab* idi.⁴¹ Buna niçin böyle bir ismin verildiğini bilmemekle birlikte, muhtemelen üzerinde kartal benzeri bir resim olduğu için bu isimle anıldığı-

nı söyleyebiliriz. Onun sancak ve filamaları genellikle sâde olmakla beraber, bâzen istisnaları da vardır. Mesela Sa'd bin Mâlik adındaki birisi, İslâm'ı kabul ettiğini bildirmek için Medine'ye geldiğinde Hz. Peygamber, ona, üzerinde beyaz renkli hilal bulunan siyah bir bayrak vererek kabilesinin başına reis olarak gönderdiğini biliyoruz.⁴² Eğer tasvir, konu, maksat vs. dikkate alınmaksızın tümüyle yasak edilmiş olsaydı, Peygamberimizin böyle bir hilale de izin vermemesi gerekirdi. Çünkü çeşitli kaynaklardan öğrendiğimize göre, geçmişte tapılan nesneler yalnızca insan ve hayvan suretindeki resim, kabartma ve heykellerden ibâret olmayıp, aynı zamanda ay, yıldız, güneş ve bunların tasvirlerini de ihtiva etmekteydi.

M. 858 yılında ölen tarihçi Ezrakî'nin "**Ahbar-ı Mekke**" isimli eserinde yazdığına göre, Hz. Meygamber, Mekke'yi fethederek Kâbe'ye girdiğinde bütün putları kırdırması ve elini duvardaki çocuk İsa'yı Meryem'in kucağında gösteren bir resmin üzerine koyarak "*elimin altındaki hariç, bütün resimleri tahrip ediniz*" demiştir. Yine aynı yazar, Kâbe'nin içindeki ahşap sütunlardan birisinin üzerinde bulunan bu resmin, H.63 yılında Abdullah bin Zübeyr ile Emeviler arasında geçen ve Kâbe'nin tahribine yolaçan halifelik mücadelesine kadar yerinde kaldığını işâret etmektedir.⁴³

Tarihçi Mukaddesî'nin belirttiğine göre Hz. Ömer, Suriye'den gelen ve üzerinde kabartma insan figürleri bulunan buhurdanı Medine Câmii'nde kullanmakta mahzur görmemiştir.⁴⁴

37. Muhammed bin Hasan Şeybanî, **Şerh-i Siyer-i Ke bir Tercümesi** (şerh ve terc. Antepli Mehmed Münip), C.II, İstanbul, 1240, s. 95; Keskiöglü, O, a.g.e., s.20.
38. Kur'an'da zikredilen resul ve nebiler arasında Danyal'ın (Daniel) ismi geçmez. Fakat özellikle Hz. Ali'den gelen bir rivâyete göre, Danyal, Hz. Davud ve Hz. Süleyman'ın soyundan gelen bir nebidir (Bak. Köksal, M.Asim, **Peygamberler Tarihi**, C. 2, Ankara, 1993, s.269).
39. Mehmed Zihnî, **Ni'metü'l-İslâm**, I-II, Diyarbakır, 1393, C. II, s. 334., dipnot 1.
40. Mehmed Zihnî, **aynı eser**, aynı sayfa, aynı dipnot, Sineğin resmedilmesi pek alışlagelen birşey olmadığı için buradaki "sinek" ifâdesini ihtiyatla karşılamak gerekir, muhtemelen bir kuş resmiydi, fakat râvi bunu yanlış algılayıp "sinek resmi" demiştir.
41. Hamidullah, **İslâm Peygamberi**, II, İstanbul, 1969, s. 255.
42. Hamidullah, a.g.e., s. 254. Kanâatimizce bu durum, hilal resminin, putperestlik unsuru olduğunu söyleyerek bayraklarda ay ve yıldız gibi şeylerin bulunamayacağını iddia eden bazı kimselere de cevap teşkil etmektedir.
43. el-Ezrakî, **Ahbar-ı Mekke**, (Yayınlayan: Rüşdi es-Sâlih Melhaş), Mekke, 1983, C. I, s. 167-168.
44. Yetkin, S.K., **İslâm Sanatı Tarihi**, Ankara, 1954, s. 7; İbn Rustah'tan naklen Arnold, a.g.e., s. 7-8. İbni Rustah'ın bildirdiğine göre Hz. Ömer'e Medine Câmii'nde kullanılmak üzere hediye edilen bu buhurdanın üzerindeki resimler M.783 yılında Medine vâlisi tarafından silinmiştir. Bir buhurdanın küçük birşey olduğunu dikkate aldığı-

Yine Hz. Ömer'in, Hicretin yirmibirinci yılında kestirdiği paranın bir yüzünde Besmele ve Kelime-i Şehâdet'in, diğer yüzünde ise Bizans imparatorlarının resimlerinin bulunduğunu tarihçiler bildirmektedir.⁴⁵

e) Daha sonraki Devirlerde Tasvir:

Bilindiği üzere, Hz. Peygamber zamanında yapılan câmilerin hiçbirisinde Medine Câmii'nin ahşap minberindeki küçük top şeklindeki iki süs hâriç, süslemeye yer verilmemiştir. Hz. Ömer ise, az önce söylediğimiz gibi, üzerinde bazı figürler bulunan bir buhurdanı bu câmide kullanmıştır. İlk devirde câmilerde bilinen süs unsuru nesneler bunlardan ibârettir.

Ancak, Emevîler, özellikle Abdülmelik (Hilâfeti 685-705) ve I.Velid (705-715) zamanında mâbetlerini, Cennet'i hatırlatan çok zengin nebâti motiflerle ve altlarından nehirler akan köşk resimleriyle tezyin etmişlerdir. Daha sonraki diğer bütün İslâm ülkelerinde olduğu gibi onların mâbetlerinde de canlı varlıkların resimlerine rastlanılmaz. Fakat, bilinen en eski Emevî sarayı olan ve Halif I.Velid zamanında (711-715) yapılan Kusayr-ı Amra sarayında erkek, kadın, hayvan, bitki ve zodyak burçlarından meydana gelen pekçok resim vardır. Ayrıca, onların Kasru'l- Hayru'l-Garbi (728), Mşatta (743 ?) ve Hırbetül-Mefcır (743-748) gibi saraylarında insan dahil pekçok canlı varlığın kabartma resimleri bulunmaktadır. Mısır'daki Tolunoğlu devletinin ikinci hükümdarı Humaveryh (883-895) ise sarayındaki bir odayı kendisinin ve cariyelerinin ahşap heykelleri ile süslemiştir.⁴⁶

İşte M. 705-900 gibi erken diyebileceğimiz devirlerde yapılmış olan bu resimleri dikkate alan Lammens ve onun takipçileri olan Arnold ile Creswell gibi bazı sanat tarihçileri, İslâmın ilk devirlerinde tasvir yapımının yasak olmadığını, resim yasağının İslâm dinine giren Yahudilerin ve Bizans zamanında ortaya çıkan ikonaklazın⁴⁷ hareketinin bir sonucu olarak sonradan ortaya çıktığını iddia ederler. Arnold, İslâm'da tasvir yasağını, Medine'deki geniş bir Yahudi nüfusuna ve bunların Talmud'daki pasajları hadis şeklinde yaymalarına bağlamaktadır.⁴⁸ Creswell daha da ileri giderek, İslâmiyeti kabul eden Yahudi asıllı Ka'b el-Ahber (öl.652 veya 654) ve Vehb bin Münebbih'in, Ebu Hureyre (öl.679) ve Abdullah ibni Abbas (öl.698) gibi hadisçiler vasıtasıyla bu yasağın İslâma sokulduğunu ileri sürmektedir.⁴⁹ Bu müsteşrikler (mesele Arnold), bir taraftan tasvir yasağının İslâm'da sonradan ortaya çıkmış olduğunu söylerken, diğer taraftan da Emevîler'den başlayıp, Osmanlı imparatorluğu'nun sonuna kadar uzanan geniş bir zaman diliminde tasvir yapımı ile ilgili örnekler vermektedirler. Tabii bu gibi ifâdeler, bu müsteşriklerin farkına varmadan düştükleri çelişiklerdir.

Tarihî gerçeklerin ışığı altında onların bu iddialarını kabul etmek elbette mümkün değildir. Herşeyden önce, kiliselerdeki İsa, Meryem ve Aziz

ikonalarının putperestlik ifâde ettiği gerekçesiyle ilk olarak Anadolu'da 726 yılında ortaya çıkan İkonaklazm, Yahudiliğin değil, İslâm'ın putperestliğe duyduğu tepkinin, Hristiyan toplumunda uyandırdığı tesirin bir neticesidir. Zira puta tapmanın ve put yapmanın yasak olduğu Yahudilik ve Yahudiler, Bizans idâresi altındaki yerlerde daha önce de mevcuttu. Eğer ikonaklazm'da Yahudi tesiri olsaydı, bunun daha önce zuhur etmesi gerekmez miydi?⁵⁰ Bu hareketin, Müslümanların Hristiyanlara karşı siyâsî üstünlük sağlamasının hemen arkasından zuhur etmesi bu görüşümüzü doğrulamaktadır.

Burada yanlış anlamaya meydan vermemek için bir hususu belirtmeden geçemeyeceğiz: Yukarıda birçok yerde işaret ettiğimiz gibi, Müslümanlar, saraylarda veya daha başka sivil yapılarda çeşitli canlı varlıkların resimlerini yapmış olmakla birlikte, dinî ta'zime sebep olabilecek, ya da tapınma hissi uyandırabilecek Peygamber veya evliya resimlerine câmilerde hiçbir şekilde yer vermemişlerdir. Hatta hayvan ve kuş figürlerine câmi, tekke, medrese, türbe, darüşşifa, kervansaray, kale gibi yapıların dış cephelerinde sıkça rastladığımız Selçuklu, Memlûklü devri yapılarında bile, dinî bakım-

mız zaman, bu figürlerin dikkati çekmeyecek kadar küçük olduğu anlaşılabacaktır. Üstelik bunun yüksek bir yere asılı olarak kullanılması veya namazdan önce birkaç dakikalığına kullanılıp tekrar câminin bir köşesine konulması sebebiyle bu resimlerin namaz kılan kimse-lerin dikkatini dağıtmaktan uzak olduğu anlaşılır. Bu sebeple Hz. Muhammed'in (a.s), namaz kılariken dikkatini dağıttığı için kaldırdığı perde hadisi ile Hz. Ömer'in bu uygulaması arasında çelişki yoktur.

45. Yetkin, S.K., **a.g.e.**, s. 8. Hz. Ömer'in, kestirdiği paralarda Bizans imparatorunun resmini koymasını, tabii ki ona duyduğu yakınlığa bağlamak yanlış olur. İslâm halifesinin bu tatbikatı, o zamanlarda Bizans parasının şimdiki Amerikan Doları gibi bütün Eski Dünyada bilinip geçerli olması sebebiyle İslâm'daki bu ilk paranın onlara benzetilmek arzusunun başka birşey değildir.

46. Yetkin, S.K., **İslâm Mimarisi**, Ankara, 1965, s.49.

47. 726 yılları ile 787 yılları arasında Anadolu'da görülen dinî tasvir aleyhtarı hareket.

48. Arnold, T.W., **a.g.e.**, s.10.

49. Creswell, K.A.C., **a.g.e.**, s.165.

50. Müsteşrikler, ikonaklazm hareketinde Yahudi tesiri ararken delil olarak Hristiyan tarihçi Theophanes'in bir ifâdesini gösterirler. Buna göre, "Lazkiye'li bir Yahudi bir gün aceleyle Emevî Halifesi Yezid'e gelerek eğer imparatorluğundaki kiliselere konulmuş olan bütün kutsal ikonları kırarak olursa kendisinin kırk yıl bütün Arapların başında kalacağını müjdelemiş, fakat onun şeytanî emrini daha halkın büyük çoğunluğunun duymasına fırsat kalmadan Yezid, aynı yıl (26 Ocak 724 günü) ölmüştür" (Creswell, K.A.C., **a.g.e.**, s. 163). Başka bir Hristiyan tarihine göre de bu Yahudi, Tiberias'lı olup Yezid, bu fermanı yaklaşık ikibuçuk yıl sonra ölmüş, yerine geçen Velid, bu müneccim ve büyücü Yahudi'yi, kehânetinde yanlışlığı için öldürmüştür (Creswell, **a.g.e.**, s. 146). Biz biliyoruz ki, Yezid'den sonra tahta II.Velid değil, Hişam geçmiştir. Görüldüğü gibi bu konuda Hristiyan kaynakları dikkatli olmadıkları gibi, ittifak halinde de değildir. Kehânetinde böyle yalan çıkarak öldürülen bir Yahudi'nin, ikonları kırma konusunda Müslümanlara ne ölçüde tesir ettiği elbette şüpheli karşılanmalıdır.

dan hürmet duyulan kimselerin resimlerine taş, tuğla, çini veya sıva üzerine işlendiğini bilmemek-teyiz. Bu sebeple Hristiyanlıkta İsa ve Meryem'den başka birçok aziz resimlerine kiliselerde rastladığımız halde, İslâm'da dört halifeden başka Mevlâna, Hacı Bektaş, Abdülkadir-i Geylânî gibi dinî bakımdan saygı duyulan kimselerin resimleri de mâbetlerde asla yer almaz. Bu tür resimlere ancak, minyatür ve albüm resimleri gibi ancak sınırlı sayıda ve belli kültür seviyesindeki kimselerin istifa edebileceği eşyalarda rastlamak imkânı vardır. Böyle din büyüklerinin hâtırasını ve sevgisini gönüllerde canlı tutmak için dinî yapılarda tutulan yegâne yol, bunların isimlerini güzel hatlarla yazıp yüksek yerlere koymaktır. Peygamberimizin isminin levhalara yazılıp asılmasından başka, Osmanlılar zamanında bir de "hilyecilik" geleneği ortaya çıkmıştır. Bu hilyeler, Peygamberimizin şemâil-i şerifesini (sımasını, saçını, endamını, güzel ahlakını) dile getiren levhalar olup, O'nun mübârek sımasını hayâlen de olsa zihinde canlandırmak arzusunun ürünüdür. Bu sebeple İslâm sanatında Hristiyanlığa benzer bir ikonografiden söz etmek mümkün değildir.

Sözkonusu müsteşriklerin "*Kur'an'da ve İslâmın ilk zamanlarında tasvir yasağı yoktur, fakat bu yasak, Müslümanlığı kabul eden Yahudilerin, kendi kutsal kitaplarındaki tasvirle ilgili hükümleri hadisçiler vasıtasıyla İslâma soktukları*" şeklindeki bir görüş de doğru değildir. Herşeyden önce, daha önce izah ettiğimiz gibi, İslâm dininde tasvir, mutlak mânâda yasak değildir. Yasak olan putperestliktir. Bu iki kavramı birbirinden çok iyi ayırmak gerekir.

Eğer ilk câmiin M. 622 yılında Medine Câmiî olduğunu ve İslâm mimârisinde ilk figürlü resimlerin de 711-715 yılları arasına tarihlenen Kusayr-ı Amra'da ortaya çıktığını kabul edersek onların iddiasının tam aksine, daha sonraki devirlerde değil de, İslâmın ilk yüzyılı içinde tasvir yasağı varmış gibi gözükmemektedir. Bize göre tasvir yasağının "önce çıkması, sonra çıkması" diye bir hâdise sözkonusu olmayıp, mesele büyük ölçüde iktisadî durum ile ilgilidir. İlk devirlerde "*resimli perdenin yastık yapılarak kullanılması*" ve "*Hz. Aişe'nin kanatlı atlarla oynaması*" örneklerinde olduğu üzere Müslümanlar daha başından beri evlerinde böyle bir ruhsata sahip oldukları halde, bunları yaygınlaştırıp geliştirmek gibi ne bir fikre, ne de ekonomik güce sahip olmuşlardır. Müslümanlar, ne zaman ki, Suriye, Mısır, Irak ve İran'ı fethederek oralarındaki çok zengin süslemelere sahip saray ve mâbetleri görmüş ve bu tür eserleri gerçekleştirebilecek maddî imkân ve ustalara kavuşmuşlar, işte o zaman Müslümanlar evlerinde belli şartlar dâhilinde sahip oldukları bu ruhsatı işleyip geliştirmek imkânına kavuşmuşlardır. Şurası enteresandır ki, bu ruhsatın sınırlarını biraz zorlayarak saraylarında erotik resimlere yer vermekten çekinmeyen Emevîler bile yaptırdıkları câmilerde, Allah'tan başka birşeyi hatırlatır düşüncesiyle canlı hiçbir yaratığın resmine izin vermemişlerdir. Bütün

tarih boyunca İslâm ülkelerinde çok sıkı bir şekilde sürüp giden bu anlayış ile Peygamberimizin, namazda dikkatini dağıtan perdeyi Hz. Aişe'ye indirtmesi ve onun da bundan yastık yapması, yâni onu dinî olmayan sivil bir amaçla değerlendirmesi arasındaki bağ ve devamlılık gayet açıktır. Diğer bir deyişle, câmilerde namazda dikkati çekecek figürlü süslemelerden sahâbeler de, Emevîler de, Abbâsîler de, Gazneliler de, Selçuklular da, Osmanlılar da aynı derecede sakınmışlardır.⁵¹ O halde, tasvir meselesinin bu yönü, bütün toplum ve devirlerde hemen hemen aynı şekilde anlaşılmıştır diyebiliriz. Değişik olan husus, bu tasvirlerin konuları, üslupları, yapılaş teknikleri, azlık ve çokluğudur.

Müsteşriklerin görüşlerinin tam tersine, tasvire en az yer veren İslâm toplumu, mesela erken devirdeki Emevîler olmayıp, daha geç devirlerdeki Osmanlılar'dır. Emevîler'den başka Abbasîler, Fatimîler, Gazneliler, Selçuklular, Harezmişahlar ve daha pekçok İslâm devletleri, gerek saraylarında, gerekse diğer birçok sivil yapılarında figürlü resimlere yer verdikleri halde Osmanlılar, sivil yapılarda kullandıkları çiniler hariç, hemen hemen hiç iltifat etmemişlerdir. Fakat, çini, tabak, leğen, ibrik, kumaş gibi kullanım eşyalarında zaman zaman tasvirlerle rastlamak mümkündür. Hatta Osmanlı devri minyatürlerinde, diğer bütün İslâm minyatürlerinde olduğu gibi bol miktarda insan, melek ve hayvan resmine rastlamaktayız. Zira bunlar, tapmak veya Allah'ın yaratma kudreti ile yarışmak, ya da dinin kötü gösterdiği şeyleri iyi göstermek için yapılmış nesneler olmayıp, kitaptaki bilgilerin, sıkıcı olmaktan kurtarılarak daha rahat okunması ve iyi anlaşılması için yapılmış resimlerdir. Öğretici mâhiyetteki bu minyatürler daha çok tarih kitaplarında bulunmakla birlikte, bir ameliyatın nasıl yapılacağını, ilacın nasıl hazırlanacağını vs. gösterir mâhiyetinde tip ve eczacılık ilgili kitaplarda da mevcuttur. Daha ziyade sultanlar, şehzâdeler ve devrin ileri gelen ilim ve siyâset adamları için hazırlanan bu minyatürlerden bazıları ise öğretici olmaktan çok estetik gayelerle yapılmış, gönül açıcı resimlerdir.

Burada bir konuya daha işaret etmek gerekir: Selçuklular ve Osmanlılar, hadis, tefsir, kelâm gibi dinî muhtevalı kitapları tezhih etmekle birlikte onları hiçbir şekilde resimlememişlerdir. Hele İran'da olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'i resimlemek yoluna asla gitmemişlerdir. Meseleye diğer İslâmî hükümler çerçevesinde baktığımızda bunun mantığını anlamak hiç de zor olmayacaktır. Zira, Mukaddes bir kitaba konulacak bu tür resimler, başka bir maksatla değil de sırf o kitapta geçen olayları veya mesajları (mesela Rahman süresinde geçen

51. Tabii bunu söylerken Selçuklular'ın mesela Afyon Ulu Câmiî minberinin kapı kanadında yaptıkları karşılıklı iki horoz motifinin varlığının farkındayız. Fakat bunlar nebâti motifli kabartmaların arasında, neredeyse tanınamayacak kadar stilize edilmiş şekilde yer almaktadır. Bu gibi zor tanınacak kadar üsluplaştırılmış figürlere Selçuklular devri câmilerinde daha bir-iki yerde rastlamak mümkündür.

"Rahman olan Allah Kur'anı öğretti" şeklindeki bir ifâdeyi) anlatmak için yapılsa bile, insanın bu örnekte olduğu üzere Allah tasavvurunun müşahhas ve mücessem bir şekil almasını sağlar. Böyle resimlerin, ikonografik anlam taşıyacağı ve okuyunun, bu resimler sayesinde Allah'ı (c.c), gözünde sarıklı, cübbeli, sakallı bir kimse imiş gibi canlandırmasına sebep olacağı açıktır. Aynı durum, mâbetlere konulacak resim ve heykeller için de geçerlidir ve Müslümanlar bundan da her zaman için uzak durmuşlardır. Şekil itibarıyla hiçbir cisme benzemeyen, bütün tasavvurlardan uzak, fakat sıfatları itibarıyla her aklın kabul edebileceği bir Allah'ın Hristiyanlıkta olduğu gibi müşahhas bir varlık olarak algılanmasına sebep olabilecek bir davranış, İslâmî bilgilere sahip hemen herkesin kolayca tahmin edebileceği gibi İslâm inancı ile hiçbir şekilde bağdaşmaz. İşte kiliselere ve İncil'lere konulan ve İsa'yı, ince yüzü, iri gözlü, kalem kaşı, ortadan yana doğru ikiye ayrılmış ve omuzuna düşmüş düz saçlı, hafif sakallı, uzunboylu, narin bedenli olarak gösteren ikonları sayesinde ki bugün Dünyadaki bütün Hristiyanlar tanrıyı böyle bir varlık olarak tasavvur eder olmuşlardır. Halbuki Müslümanların inandığı Allah'ın bütün tasavvur ve benzetmelerden uzak olması, Hristiyanlarda olduğu gibi tanrıya atfedilecek herhangi bir resmin yapılmasını da mümkün kılmamıştır.

Allah'ın şeklinin nasıl birşey olduğunu bilmeden yapılan resimlerin O'na âitmiş gibi telakki edilerek takdim edilmesi ise, İslâmî açıdan insanları elbette şirke götürmekten başka bir işe yaramaz. İşte İslâm dininin karşı çıktığı şey budur. Buradaki diğer bir espi de, maddî ve insan elinin eseri olan bir cismin, yani resmin veya heykelin, tamamıyla mücerret bir varlık olan Allah'ın yerine geçmemesi arzusudur. Yoksa, duygularımızla kavradığımız maddî bir varlık olan **insanın kendisine bakmak günah olmadığı halde, onun gölgesi veya aynadaki görüntüsü mâhiyetindeki resmine veya fotoğrafına bakmanın günah olduğunu iddia etmenin mantığını kavramak mümkün değildir.** Bir insanın aynada görüntüsünü elde etmek veya aynadaki görüntüsüne bakmak nasıl ki haram olmuyorsa, tasvir yapmanın veya tasvire bakmanın da haram olmaması gerekir. Aslına bakılırsa bugün resim yapmayan, resim yaptırmayan veya resimle iç içe olmayan kimse yok gibidir.

Bu konunun daha iyi anlaşılması için İslâmın, güzel sanatların diğer bir dalı olan şiir meselesine bakışını da kısaca dile getirmek istiyoruz. Bilindiği gibi Kur'anı Kerim'de (26:224-227) İslâm'ın aleyhine şiir yazan şâirler yalancılıkla suçlanıp ağır biçimde tehdit ve takbih edildikleri halde, bu sanatı İslâm için kullanan şâirler, bizzat peygamberimiz tarafından himâye ve teşvik edilmişlerdir. Hatta Peygamberimiz, İmrû'l-Kays'ı lanetlediği halde, Hassan ismindeki bir şâirden takdirle bahsetmiştir.⁵² Bu bakış açısı, resim için de geçerlidir. Zira bir kişi, olay veya tabiat, ölçülü söz

ve kelimelerle anlatılırsa şiir; şekil, renk ve desenle anlatılırsa resim olur; aradaki fark budur.

Özetle söylemek gerekirse, kendisine bakılması günah olmayan nesnenin resminin yapılması ve resmine bakılması günah değildir, ancak kendisine bakılması günah olan nesnenin tasvirine bakmak da günah olabilir kanâatindeyiz. Tabii bu ikinci durumun bâzi istisnaları da vardır.

Tasvir konusundaki bu âyet, hadis ve tarihi olaylardan şöyle bir sonuç çıkarabiliriz: Tasvirle ilgili âyetler, tasvir yapımına putperestlik gâyesi hâric, müsâmahalı gözüktüğü halde, Ebu Bekr bin el-Ârabî (öl. M. 1148) ve Nevevî (öl. 1277) gibi daha sonraki bâzi İslâm âlimleri, yukarıda zikrettiğimiz hadislerle dayanarak tasvirin aleyhinde olmuşlardır. Halbuki bu hadislerden bazıları gerçekten de tasvir yapımının aleyhine gözüktüğü bile, hem tasvirin lehinde olan yukarıda verdiğimiz hadislerin, hem de Seb'e suresi'nin 13 ve Al-i İmran Suresi'nin Hz. İsa ile ilgili 49. âyetlerinin ışığı altında değerlendirmek gerekir. Tasvir konusundaki bu verileri değerlendirirken, yazımızın başında işaret ettiğimiz *"insanların yaratılışında güzele güzelliğe olan meylinin ve ruhunda taşıdığı birşeyler yapma, bunları yaparken de tabiatı örnek alma"* arzusunun doğuştan mevcut olduğunu dikkate almamız gerekir. Burada üzerinde durmamız gereken diğer bir husus da sanatın eğitim, öğretim ve iletişimde inkâr edilemez yeridir. Kanâatimizce, tasvir konusunda gerçekçi bir sonuca ancak bu şekilde varabiliriz.

Bunlar kadar önemli bir husus da, **tasvirle-
rin tapmak veya Allah'ın yaratma fîliyle
rekâbet düşüncesiyle yapılıp yapılmadığı,
cemiyetin veya kişinin iktisâdî durumunu
sarsıcı mâhiyette olup olmadığı ve hangi ko-
nuları ihtiva ettiği** hususudur. Tasvirin haram mı, mekruh mu, mübah mı olduğu meselesi bunlara bağlıdır. Eğer bir tasvir, tapmak veya Allah'ın yaratma kudretine karşı rekâbet için yapılmamışsa, dinin kötü gösterdiği şeyleri iyiymiş gibi göstermiyorsa, onun koyduğu esaslara ters düşmüyorsa haram olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu tasvirin, gölge meydana getirecek şekilde olup olmasının da hiçbir önemi yoktur. Hatta bu tasvirler, Hz. İsa'nın çamurdan bir kuş yaparak insanlara Allah'ın büyüklüğünü göstermek istemesi gibi bir maksatla yapılırsa tavsiye edildiğini söylemek bile mümkündür. Keza, Hz. Süleyman'ın kendisi için yapılan tasvirleri, *"Allah'a şükür etmesine yarayan bir vasıta ve nimeti olarak kabul etmesi"* maksadıyla yapılması hâlinde de tavsiyeye şâyandır.

Tasvir için vardığımız bu genel neticeleri, şiir, roman, hikâye gibi sanatlar için de söyleyebiliriz.

İslâm'da tasvirin Hristiyanlık ve Budizm gibi dinlerin aksine ibâdetin bir parçası olmaması, hatta namaz kılınan yerlerde bulunmasının mekruh

52. Hamîdullah, M., *İslâm Peygamberi*, s. 62.

sayılması, Müslümanların yapılarında, kitaplarında, kullandıkları eşyalarda, estetik ihtiyaç ve duygularını değişik bir dille ifade etmenin yollarını aramalarına sebep olmuştur. Bunun sonunda İslâm sanatı daha önceki mevcut sanatların aksine figüratif ve natüralist bir sanat olmaktan kurtulup mücerret bir sanat hâline gelmiş ve hiçbir dinde görülmeyecek kadar gelişmiş bir sanat olan hat sanatı ortaya çıkmıştır. Eğer tasvir, İslâm'da mâbetlerde hoş karşılanıp, diğer birçok dinde olduğu gibi günlük hayatta da fazlasıyla teşvik görmüş olsaydı, Hristiyan Bizans ve Roma ya da Sasanî sanatının kopyesi durumuna düşecek ve geometrik kompozisyonlarıyla, mukarnaslarıyla, hatayı ve rûmî bezemeleriyle, üsluplaştırılmış minyatürleriyle v.s. herhalde bugün orijinal bir sanat olma hüviyetini elde edemeyecekti. İşte İslâm dininin, tasviri ibâdet mahallerinde ret, fakat günlük kullanımda bazı kısıtlamalarla kabul etmesi, bunu yaparken de diğer dinlerin sembollerini durumundaki şekillere kesin tavır takınması, İslâm sanatının, orijinal bir sanat olmasını sağlamıştır. Fakat bu gelişme, hemen birden ortaya çıkmamış, yaklaşık ikiyüz yıllık bir zaman sonradır ki, İslâm sanatı kendi orijinallerini yakalamaya başlamıştır.

f) Kur'an-ı Kerim'in eski şehirlere ve mimârî eserlere bakışı:

İslâm'da sanat meselesinin daha iyi anlaşılması için, onun mimârîye bakışını da gözler önüne sermek gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bu konuya doğrudan doğruya temas eden bir âyet olmamakla birlikte, Orta-Doğu ülkelerinde yaşayan Âd (Âraf/74; Fecir/6), Semud (Hacc/45; Fecir/9) ve Mısır Krallığı (Fecir/10) gibi eski kavimlerin yaptıkları şehirler ve mimarlık eserleri hakkında bâzı işaretler bulunmaktadır. Fecir Suresinin 6-11. âyetleri bu konuda bilhassa önemlidir:

الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّكَ إِسَاءُوا
أَعْمَارَهُمُ الْبِلَادَ ۖ أَلَمْ يَكُنْ لَهُمُ الْبِلَادُ
أَوَّلَ مَرَّةٍ ۖ فَسَاءَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ
الَّذِينَ كَانُوا أَصْحَابَ الْأَنْكَادِ ۖ
فَلَمَّا أَصَابُوا مَجَدَلًا ۖ

"Görmedin mi Rabb'in Âd kavmine ne yaptı, O sütunları bulunan İrem şehrine. Öyle ki, onun şehirler arasında bir benzeri yaratılmamıştı. Vâdide kayaları kesip yontan Semud'a, Kazıklar sahibi⁵³ Firavun'a. Onlar ki, ülkelerinde azgınlık edip Hakk'a başkaldırmışlardı."

Başka bir âyet de şöyledir:

أَتَنْتَبَهُنَّ يَكُلُّنَ الْيَعْنَىٰ تَبَنُّونَ ۖ وَنَحْنُ نَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ
أَتَنْتَبَهُنَّ يَكُلُّنَ الْيَعْنَىٰ تَبَنُّونَ ۖ وَنَحْنُ نَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ

"Siz, her yüksek yere bir âlâmet bina edip boş şeyle mi uğraşırsınız? Ebedî kalacağınızı umarak âbideler edinir misiniz?" (Şuara/128-9).

Mealini verdiğimiz bu âyetler, gösteriş, övünme veya Allah'ı unutturup sırf eğlence vesilesi

olacak binaların yapılmasını hoş karşılamamaktadır. İslâm fıkhrına göre eşyada esas olan *ibahadîr* (mübahlıktır), yani eşyanın kendisi, -mesela domuz eti gibi birkaç nesne hariç- haram değildir. Bu sebeple İslâm dini, ister âbidevi, ister sâde olsun, binanın kendisine karşı değildir. O'nun karşı olduğu şey, lüks, israf ve gösteriş.

Halbuki Kur'an-ı Kerim, Seb'e/13. âyetinde Süleyman Peygamber için yapılan saray, "heykel", büyük çanak ve kazanlardan sitayişle bahsettikten sonra Neml Suresinin 44. âyetinde bu saraydan biraz daha teferrutalı olarak bahseder. Bu âyete göre Süleyman'ın köşkünde cama benzer saydam maddeden yapılmış bir yer vardır. Saltanatıyla öğünen ve o zaman henüz Müslüman olmayan Saba Melikesi, bu saydam yeri su dolu havuz sanarak oradan geçerken eteğini toplamış, fakat Hz. Süleyman'ın, "o camdan yapılmış bir salondur" demesi üzerine mahcup olmuş ve Hz Süleyman'ın dinine girmiştir. Kur'an-ı Kerim'in bu konudaki mesajı açıktır. Buna göre, yalnızca inanç ve ahlâk bakımından değil, Müslümanların kültür, sanat medeniyetçe de diğer kavimlerden ileri olmaları gerekir ve Cenab-ı Hak, bundan ancak sevinç duyar.

O halde, israf ve gösteriş olur düşüncesiyle câmilerin çini, kalemişleri, oyma mermer vs. ile tezyinine karşı çıkmanın bir anlamı da yoktur. Zira bunlar İslâmın izzet ve şerefini temsil ettiği müddetçe dâima iyidir ve hatta gereklidir. Eğer İslâm iyi, güzel ve hak bir din ise, bunun da aynı şekilde takdim edilmesi gerekir. Daha doğrusu zarf mesâbesinde olan dinî yapıların, mazrufa (zarfın içindeki mesaja), yani İslâmın kendisine uygun olması gerekir. Eğer Allah güzelse, Allah'a ibâdet edilen yerlerin de O'nun şânı ile mütenâsip olması icap eder. İşte bunun içindir ki, Cenab-ı Hak,

فِي بُيُوتٍ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ
وَيُذَكَّرَ بِهَا ۚ أَنَّهُ يُبَيِّنُ لَكُمْ آيَاتِهِ ۚ

"Allah'ın ismi, yükseltilmesine müsâade ettiği evlerde (câmilerde) anılır. Orada sabah ve akşam O'nu tesbih ederler" (Nur/36) demıştır. Yine aynı sebeple Müslümanlar, eski devletlerin yaptıkları kiliselerin karşısına daha güzel ve heybetli câmiler inşa etmek arzusunu taşımışlardır. Mesela Ankara'da Oğüst tapınağının yanbaşındaki Hacı Bayram Câmii, İstanbul'da Ayasofya'nın karşısındaki Sultanahmet Câmii böyle bir ruh ve gayretle ortaya çıkmıştır. Türkler bu câmilerini böyle yapmasaydı da mesela oldukça basit bir gecekon-

53. "Kazıklar sâhibi" ifadesi, birçok tefsirde "Firavunun askerleri için yere çakılan çok sayıda kazık" şeklinde yorumlanmaktadır. Fakat bizim kanaatimize göre bunlar, Eski Mısır'da şehirleri süslemek veya kötü ruhlardan korunmak maksadıyla dikilen ve bir örneği İstanbul Sultanahmet Meydanı'nda bulunan ucu sivri, dört köşe, heybetli dikili taşlar olmalıdır. Bu "kazıkların", Âd ve Semud kavimlerinin yaptığı şeylerle birarada zikredilmiş olması, bunların da birer âbide olduğunu göstermektedir.

du benzeri dört duvar ile onu örten düz bir örtüden meydana getirmiş olsalardı, herhalde bugün Müslümanlar bu eserleriyle iftihar edemeyecek, tam tersine Ayasofya'nın azâmetli kubbesi ve Ogüst tapınağının sütunları altında ezilecekti.

İslâm dini, müşrik kavimlerden kalan bina ve benzeri şeylere de karşı değildir. Hatta, O, bunları, geçmiş kavimlerin kültür ve yaşantılarının nasıl olduğunu daha sonra gelen kavimlerin bilmesi için bir araç olarak görür. Mesela Âl-i İmran suresinin 137., En'am Suresinin 11. ve Nahl Suresinin 36. âyetleri şöyledir.

فَكِرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَمَلُ الْمُجْرِمِينَ

"Yeryüzünde gezip dolaşın da yalanlayanların sonunun ne olduğunu görün" demek suretiyle Kur'an-ı Kerim, insanları, geçmiş cemiyetlerden kalan bina ve harâbeleri görüp ibret almaya davet etmektedir. Hatta manastır anlamına gelen "sauma"lara dokunulmamasını söyleyen bir hadis de mevcuttur.⁵⁴ Geçmiş putperest veya başka bir dine mensup toplumların yaptıkları mâbet veya şehirlerin yıkılmasını ya da da hor görülmesini isteyen sözlere ne Kur'an-ı Kerim'de, ne de hadislerde rastlamak mümkündür. Tam tersine, mealini verdiğimiz bu gibi âyetler, Müslümanların bu kalıntılar sayesinde eski kavimler hakkında bilgi sâhibi olmasını istemektedir. O halde İslâm'da tarihî eser düşmanlığı da yoktur. Zira, eğer bunlar yok edilirse, yeryüzünde ibret almak için insanlar neyi görebilecek ve bu gibi âyetlerin hükmü nasıl gerçekleşebilecektir?

Eğer İslâm öncesi tasvirlerle ve tarihî eserlere karşı bir düşmanlık olsaydı ve bunlar böyle bir dinî sâikle imha edilselerdi bugün Mısır, Suriye, Türkiye, İran, Irak ve diğer Müslüman ülkelerin müzelerini dolduran eşyaların hiçbirinin mevcut olmaması gerekirdi. Fakat fethedilen ülkelerin geçmiş dinlerine âit dinî semboller imha edilmediği gibi ön plâna çıkarılmasına da müsâade edilmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

-Akseki, A.H., *Tasvir ve İttihaz-ı Suver*. Kâmil Miras tarafından haberdar edildiğimiz (Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi, C. 6, s. 534) bu eseri aramalarımıza rağmen bulamadık.)

-Arnold, T.W., *Painting in Islam*, Oxford, 1929.

-Arvasi, S.A., *Diyalettiğimiz ve Estetiğimiz*, İstanbul, 1982.

-Atasoy, N., "Tasvir", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 12/1, İstanbul, 1974, s.32.

-Ayvazoglu, B., *Aşk Estetiği*, İstanbul, 1982.

-Ayvazoglu, B., *İslâm Estetiği ve İnsan*, İstanbul, 1989.

-Aydın, M., "İslâm'ın Estetik Görüşü", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, Ekim 1986, Yıl 15, sayı 4, s.9-24.

-Baltacıoğlu, I.H., "Türk Sanat Gelenekleri", *Yıllık Araştırmalar Dergisi*, C.I, Ankara, 1957 s. 1-24.

-Berk, N., "İslâm Sanatında Plastik ve İfade", *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 4, Ankara, 1955, s.49-43.

-Creswell, K.A.C., "The Lawfulness of Painting in İslam", *Ars Islamica*, vol. XI-XII, Michigan, 1946, pp. 159-165.

-al-Faruqi, Ismail, "Figurative Representation and Drama: Their Prohibition and Transfiguration in Islamic Art, Islamic Art Common Principles Forms and Themes", *Proceedings of the International Symposium held in İstanbul, Damascus*, 1989 s. 261-269.

-Grabar, O., *İslâm Sanatının Oluşumu* (çev. Nuran Yavuz), İstanbul, 1988, s. 58-79.

-Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi* (çev. M.Said Mutlu- Salih Tuğ), C.II, İstanbul, 1969, s.59-64.

-Hamidullah, M., *İslâma Giriş* (çev. Kemâl Kuşçu), Ankara, 1976, s. 256-260.

-İpşiroğlu, M., *İslâm'da Resim Yasağı ve Sonuçları*, İstanbul, 1973.

-Karaman, H., *Günlük Hayatımızda Haramlar ve Helaller*, İstanbul, 1982, s. 54-58.

-Kardavi, Y., *İslâm'da Helal ve Haram* (çev. Mustafa Varlı), Ankara, 1970, s. 109-126.

-Keskiöğlu, O., "İslâm'da Tasvir ve Minyatürler", *Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.IX, Ankara, 1961, s.11-23.

-Kutub, M., *İslâm Düşüncesinde Sanat* (çev. Akif Nuri), İstanbul, 1979.

-Lammens, H., "L'Attitude de l'Islam primitif en face des arts figures", *Journal Asiatique*, Ilme serie, IV, 1915, pp. 239-279.

-Massignon, L., "İslâm Sanatlarının Felsefesi" (Çev. Burhan Toprak), *Din ve Sanat*, İstanbul, 1962, s.5-22.

-Meriç, R.M., *Türk Tezyinî Sanatları*, İstanbul, 1934.

-Mustafa Sabri, *İslâm'da Münakaşaya Hedef Olan Meseleler* (sadeleştiren Osman Nuri Gürsoy), İstanbul, 1978.

-Papadopoulos, A., "Sur l'Esthetique de l'Art Musulman, Islamic Art Common Principles Forms and Themes", *Proceedings of the International Symposium held in İstanbul, Damascus*, 1989, s.178-188.

-Reşit Rıda, İmam, "Hükmü't-Tasvir ve Sun'u's-Su-ver ve't-Temâsil

-Sabunî, *Tefsirü Âyâtü'l- Ahkâm*, C. 2, Şam, tarihsiz, s. 391-422.

-Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi (terc. Kâmil Miras), C. 6, Ankara, 1969 s. 414-421; C. 12, Ankara, 1978, s.116-117.

-Şekerci, O., *İslâm'da Resim ve Heykelin Yeri*, İstanbul, 1974.

-Wensinck, A.J., "Suret", *İslâm Ansiklopedisi*, C. XI, İstanbul, 1970, s. 48.

-Yetkin, S.K., *İslâm Sanatının Mahiyeti, İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, C.I, Ankara, 1952, s. 44-47.

-Yetkin, S.K., *İslâm Sanatı Tarihi*, Ankara, 1954, s.6-10.

-Yetkin, S.K., *İslâm Mimarisi*, Ankara, 1965, s.48-51.

54. Ahmed ibni Hanbel, *Müsned*, C. I, s. 300.